

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

FİZİKSEL ÇEVREDE EGEMEN İDEOLOJİ VE DİRENÇ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Berna GÖL**

Anabilim Dalı : Mimarlık

Programı : Mimari Tasarım Programı

Eylül 2009

FİZİKSEL ÇEVREDE EGEMEN İDEOLOJİ VE DİRENÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Berna GÖL

(502061009)

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 07 Eylül 2009

Tezin Savunulduğu Tarih : 25 Eylül 2009

Tez Danışmanı : Doç Dr. Aytanga DENER (İTÜ)

Diğer Jüri Üyeleri : Doç.Dr. Bülent TANJU (YTÜ)

Y.Doç. Dr. Hüseyin KAHVECİOĞLU (İTÜ)

Eylül 2009

Sevgili annem, babam ve ağabeyime,

ÖNSÖZ

Bu tez, egemen ideolojiler ile mimarlık arasındaki ilişkinin farklı yönlerini araştırmayı amaçlamıştır. Böylelikle mimarlık mesleğinin günümüz koşullarında aktif olduğu ortamın özellikleri anlaşılacak istenmiş ve mimari üretim ile hangi problemlere hangi çözümler ile cevap verilebileceği sorusuna yanıtlar aranmıştır.

Çalışmanın konusu ve kapsamının hayatımdaki yeri ve önemi çok büyüktür. Tarafından yapılan hataların, ortaya konması amaçlanan genel tabloyu bozmamış olmasını umuyorum.

Öncelikle danışmanım Doç.Dr. Aytanga Dener'e katkıda bulunduğu herşey için teşekkür ederim. Üniversite hayatımın başından bugüne çabaladığım her mecrada üretimimde desteğini esirgemeyen Özgür Bingöl'e çok şey borçluyum. İlke Barka, Emre Savga ve Tuba Bilgiç'in de anlayış ve sabırlarının çok değerli olduğunu eklemeliyim. Bu çalışma aşamasında hep yanyana durduğum sevgili arkadaşlarım Sibel İlgen, Dilara Has ve İpek Özmen'e, sonsuz desteği için ağabeyim Berke'ye ve yol arkadaşlarım Ekin Sanaç Açıkgöz'le Barış Açıkgöz'e teşekkür ederim.

Eylül 2009

Berna Göl
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
ÖZET.....	xi
SUMMARY.....	xii
1. GİRİŞ	1
2. İDEOLOJİNİN BİR ARACI OLARAK MİMARLIK.....	7
2.1 Erk ve Mimarlık.....	10
2.2.1 Erk (güç sahibi olanlar) ve mimarlığın (mimarların) süregelen ilişkisi	10
2.2.2 Birey-nesne ilişkisi anlamında erk ve mimarlık.....	11
2.2 Modernite ile Gelişen İdeoloji ve Mimarlık Arakesitleri.....	14
2.2.1 Siyasi ideolojilerin mimari izleri.....	17
2.2.2 Ütopyalar: ideolojilerin mekanları	21
2.3 Modern Sonrası Dönem ve İdeoloji-Mimarlık Arakesitleri.....	22
2.3.1 Sistemin meşrulaştırılması	25
2.3.2 Parçalı ideolojilerden parçalı fiziksellikler	26
3. FİZİKSEL ÇEVREDE İDEOLOJİ.....	29
3.1 Anıt ve Semboller	29
3.2 Yapı ve Yapı Elemanları Ölçeğinde İdeoloji	33
3.3 Kent ve Kent Parçalarında İdeoloji.....	39
4. EGEMEN İDEOLOJİYE KARŞI FİZİKSEL ÇEVREDE DİRENÇ.....	45
4.1 Direnç ve Mekan: Filtreler Stratejiler ve Taktikler.....	45
4.2 Kendiliğinden Direnç	49
4.2.1 Mevcut olana karşı direnç taktikleri.....	49
4.2.2 Değişime karşı direnç stratejileri.....	53
4.3 Mekan Üretiminde Direnç ve Arayışlar	56
5. SONUÇ.....	67
KAYNAKLAR.....	71
ÖZGEÇMİŞ	75

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1 : Milenyum Anıtı, Budapeşte	31
Şekil 3.2 : Thorak, “İşe Anıt”	31
Şekil 3.3 : Zafer Elleri, Bağdat	32
Şekil 3.4 : 11 Nisan 2003’te Saddam Hüseyin heykelinin yıkılması	32
Şekil 3.5 : Bentham’ın Panopticon’u.....	33
Şekil 3.6 : Berlin Sarayı, saray köprüsünden görünümü	35
Şekil 3.7 : Sosyalist Doğu Almanya’nın Cumhuriyet Sarayı ve önünde tören.....	35
Şekil 3.8 : La Grande Arche, Paris.....	37
Şekil 3.9 : La Grande Arche’ın yer aldığı aks	37
Şekil 3.10 : MI6 Binası, Londra.....	38
Şekil 3.11 : MI6 binasının kesiti	38
Şekil 3.12 : Lineer kentte bir komünal merkez.....	40
Şekil 3.13 : Malatya Sümerbank yerleşkesi, giriş ve sosyal merkez.....	42
Şekil 3.14 : Merinos Yerleşkesi (Yaklaşık 1950’ler)	42
Şekil 4.1 : 1200 kaykacının katıldığı 2009 “kaymaya git” günü (Go Skateboarding Day, GSD), New York trafiğinde kayanlar.....	50
Şekil 4.2 : Modern Sanatlar Müzesi ve önündeki kaykaycılar, Barselona	51
Şekil 4.3 : Kadın sanatçı YZ ve “şişmanlıyoruz” (we are getting fat) serisinden bir işi	52
Şekil 4.4 : En ünlü grafiti sanatçılarından Banksy, bir evin güvenlik kamerası	52
Şekil 4.5 : Banksy’nin Filistin duvarı üzerinde yaptığı işler	53
Şekil 4.6 : Lonra Claremont yolunda kule strüktürü	54
Şekil 4.7 : Başbüyük sakinlerinin protestosu.....	56
Şekil 4.8 : Constant’ın New Babylon projesinin sembolik temsili, 1969.....	57
Şekil 4.9 : Constant, New Babylon, “Orinet Sector” modeli. Pleksiglas üzerine metal ve ink ile ağaç üzerine yağlı boya. 1959.....	58
Şekil 4.10 : Aldo Van Eyck’in Amsterdam’da sade tasarımlarıyla dikkat çeken çocuk bahçelerinden biri	59
Şekil 4.11 : Habraken’in ortak ve özel (support & infill) prensibini, eskizleri	60
Şekil 4.12 : Tıp Binası, Brüksel	61

Şekil 4.13 : Parasite Las Palmas (Korteknie Stuhmacher Mimarlık), Rotterdam, 2001	63
Şekil 4.14 : Camelot, enstelasyon. güvenlik çitleri, 1996	63
Şekil 4.15 : Cornford & Cross, Park içinde Park Projesi	64
Şekil 4.16 : Cruz'un San Diego'dan topladığı atıklar ile imal edilen proje	65

FİZİKSEL ÇEVREDE EGEMEN İDEOLOJİ VE DİRENÇ

ÖZET

Mimarlık, dünya modernite ile yüzleşmeden daha önce toplumda erk sahibi kesimlerin sözüde hizmet vermek durumunda kalmıştır. Ancak mimarlık ile ideoloji arasındaki ilişki, modernite ile bambaşka bir boyuta ulaştığı ifade edilebilir. İdeoloji kavramının anlamı zaman içinde değiştiği gibi mimarlık ile ilişkisi de değişmiştir.

İdeolojilerin dünyayı sarstığını savunan bir grupla, 20. yüzyılın sonu itibariyle artık yokolduğunu savunanlar arasındaki tartışmalar düşünüldüğünde, mimarlığın günümüzde ne için ve neye göre fiziksel çevre ürettiği sorusu hayatidir. İdeoloji kavramını, egemen ideoloji kavramını bugün geç kapitalizm ve beraberinde küresel örgütlü sermaye olarak düşünmenin doğru olacağı ileri sürülebilir. Anıtlardan yapılara, yapılardan kent parçalarına kadar her ölçekte bu değişim gözlemlenebilir.

Değişen fiziksel çevreler içinde bireylerin çevrelerini anlamlandırmaları belki de giderek zorlaşmaktadır; ancak tanımlanması zorlaşsa da egemen ideoloji bireyleri kuşatmaya devam etmektedir. Hatta, daha da ileri giderek, her geçen gün toplumsal eşitsizliğin arttığı dünyada egemen ideoloji, ya da erk sahibi kesimin –örgütlü sermayenin- belirleyiciliği giderek artmaktadır.

Egemen ideolojiye karşı direnç kavramının araştırılması, ve mekan üretimine nasıl yansıdığı içerdiği cevaplarla can alıcı bir öneme sahiptir. Kendiliğinden oluşan gündelik hayat içerisindeki mekansal direnç örnekleriyle, bireylerin kentle kurduğu ilişkinin başka bir boyutu vurgulanabilir. Mekan üretimi yetkisine sahip olanların hakim üretim şekline karşı ne tür dirençlerler gösterebileceği ise mimarlığın geleceği ve sosyal sorumluluğu anlamında son derece önemlidir.

HEGEMONIC IDEOLOGY AND RESISTANCE IN THE PHYSICAL ENVIRONMENT

SUMMARY

Architecture has been serving the strong for so long, even before the world had confronted the concept, modernity. However along with this confrontation, the relationship between architecture and ideology completely changed, and was carried on to another dimension. As the meaning for the concept of 'ideology' changed within time, so did its relation with architecture.

There has been a major conflict between ones who claim that the world is being devastated with ideologies and ones who think that the concept doesn't exist anymore as the end of the modern era was announced by some. This conflict, though, brings out a very crucial question: If so, how and what for, does architecture carry on producing the physical environment? Today, the hegemonic ideology could be defined as of late capitalism's as well as of what the global organized capital desires. This change in hegemonic ideologies can be seen within the built in all scales, from monuments to buildings, from buildings to urban fragments.

In the changing physical environment, it can be claimed that it is getting harder for the individual to comprehend the surroundings. Yet, the hegemonic ideology keeps enclosing. Going further, it could be argued that as the inequalities in the world are deepening, the more power is obtained by the strong, advocating the hegemonic.

It is extremely crucial to analyse *resistance* against the hegemonic and its impact on the produced space as well as the space to be produced. Studying how self-evident resistance within the daily practices happens to take place and how individuals relate themselves to the urban, can help with getting some clues on the idea of resistance to what is hegemonic within the production of space, which is very important for the future of architecture and its social responsibilities.

1. GİRİŞ

“Yeterince hatta kıtı kıtına yetecek kadar yiyecek olduğu zaman paylaşmak kolaydı. Ya olmadığı zaman? O zaman güç devreye giriyordu; güçlü olan haklı oluyordu; güç, onun aygıtı şiddet ve en büyük müttefiki, görmezden gelen göz.” Ursula K. LeGuin, *Mülksüzler* (LeGuin, 1990:212)

Ursula K. LeGuin’in iki farklı gezegen ve iki farklı toplumu bir arada ele alan “Mülksüzler” adlı kitabı (1974), birey, toplum ve hakim ideolojilerinin etkilerini sorgulayan bir “ikircikli bilimkurgu romanı”dır. Roman, toplumsal düzenin günlük hayatı ve bireyi ne kadar etkilediğini göstermesi anlamında önemlidir. Bunu, pasif bireyin toplumsal örgütler ve onları simgeleyen karakterlerle kurduğu ilişki yardımıyla başarır (Jameson, 2005).

Roman, anarşist bir toplumun yaşadığı gezegen Anares ile günümüz dünyasını karşılaştıran bir düzenin hakim olduğu Urras gezegeni arasındaki uçurumları ve ayrımlıkları anlatır. Olaylar, kısıtlı şartlarda, kurak gezegen Anares’te yaşayan anarşist topluma ait bir fizikçi olan Shevek’in içinde yaşadığımızı paralel bir dünyaya, Urras’a gelmesi ve bu dünya ile yüzleşmesi üzerinden gelişir. Anaresli Shevek, din, aile ve mülkün olmadığı bir dünyadan gelmiştir; paranın işlevini sorgular, birbirini tanımayan insanların birbirlerini neden öldürdüklerini uzun süre anlayamaz. Kendisinden bitirmesi beklenen, bilimde devrim niteliği taşıyacak zaman kuramı, Urras’ta yoğun bir ilgi ile karşılanmasına ve büyük bir lüks içinde ağırlandığına sebep olur. Oysa ki Shevek, (ona verilen) daireye, dekorasyonuna, farklı odalarına (özellikle tuvaletine), içindeki şömineye, ve her odanın aşırı ısıtılıyor olmasına uzun süre mana veremez. O, hayatı boyunca “kardeşleri” ile beraber uyumuş, büyük yemekhanelerde öğünlerini yemiş, önemli bir fizikçi olmasına rağmen herkes gibi en ağır işlerde de çalışmıştır.

Mevcut toplumsal düzenleri tamamen farklı Urras ve Anarres’in mekanları da farklıdır. Anarres’te kamusal alan ve özel alan ayrımı yoktur; çünkü mülkiyet yasaktır. Kimsenin odası yoktur, kendi mutfağı ya da tuvaleti yoktur; yani kimsenin kendi evi yoktur. İhtiyaçlara göre belirlenmiş farklı binalar vardır. Yatakhanelerde

kamu odaları, sosyal merkezlerde yemekhaneler vardır. Shevek, kendi gezegenindeki tek duvarın (dünyamıza benzeyen) Urras'a giden ya da ordan gelen gemilerin bulunduğu havalimanı çevresinde olduğunu bilir. Roman bu duvarın tasviri ile başlar; hangi tarafın içerisi, hangi tarafın dışı olduğunu bakış açısına bağlı olarak değiştirebileceğini söyler. Oysa ki Urras'ta, sonsuz duvarlar, güvenlik sınırları, bekçiler, polisler, ordular vardır. Ancak bu iki dünyanın önemli bir ortak noktası vardır: İki dünyada da sisteme olan inancı pekiştirmek için birçok farklı yönteme başvurulmuştur. Anarşist düzenin hüküm sürdüğü Anarres'te bile yönetimin merkezi bir başkent vardır; başkent merkezinde, gezegenin başka hiçbir yerinde bulunamayan bitkileri barındıran ve içinde Odo'nun, yani anarşist söylemle gezegendeki sistemin yaratıcısının heykeli bulunmaktadır.

Birbirinden farklı ideolojilerin egemen olduğu bu iki durumda da görüldüğü gibi ideoloji kendini fiziksel çevrede yansıtma eğilimi taşımaktadır. Toplumu oluşturan bireyler fiziksel çevrenin içinde ideoloji tarafından etrafları sarılmış olarak varolurlar ve eylemlerini böyle bir ortamda gerçekleştirirler. Hatta bireyler varlıklarıyla ideolojiyi yaşatırlar.

Anarşist topluluğun kendi düzenlerini kurmak üzere sadece 150 yıl önce yerleştiği Anarres'te mevcut fiziksel çevrenin inşasının her aşamasında ideolojileri çerçevesinde geliştiği iddia edilebilir. Ancak, bu noktada üzerinde düşünülmesi gerekenlerden biri, ideoloji doğrultusunda inşa edilen çevrenin yanısıra inşa edilmiş çevrenin ortaya çıkardığı ideolojidir.

İletişim ve ulaşımın hızlandığı günümüz dünyasında küreselleşmenin ve keskinleşen kapitalizmin her alanda etkilerinin arttığı görülmektedir. İnsanların birbirleriyle ve mekanlarla daha karmaşık ilişkiler içinde olduğu ifade edilebilir. Bu durum, daha katmanlı bir toplumsal düzeni de beraberinde getirmektedir. Bütün bu hız ve karmaşıklık içinde bireyin yaşadığı çevreyi ve bulunduğu toplumu kavramakta ve anlamlandırmakta geçmişte olduğundan daha fazla zorlandığı ve bu dürtüyü neredeyse yitirmek üzere olduğu ileri sürülebilir. Toplumun kimler ve neler tarafından hangi doğrultuda dönüştürüldüğünü, otoritelerin kimler olduğunu ve ne tür söylemlerle varlıklarını sürdürdüğünü, hayatın içinde geçtiği mekanların hangi ideolojiler doğrultusunda şekillendiğini anlamaya çalışmak belki de giderek zorlaşmaktadır. Ancak bu konu üzerinde düşünmenin, mimarlığın rolünü anlamaktan

birey olarak gündelik hayat içerisinde kimlik belirlemeye kadar birçok konuda aydınlatıcı olacağı kesindir.

1.1 Yöntem ve Kapsam

Egemen ideolojinin çalışma çerçevesinde kabul edilen anlamı, Gramsci'nin hegemonya olarak ifade ettiği kavrama karşılık geldiği gibi, geç kapitalist dönemin getirdikleriyle genişletilmiştir. Egemen ideolojiyi tanımlamaya çalışarak, ikinci bölümde ideoloji kavram olarak ele alınarak değişen anlamları üzerinde durulmuştur.

İdeoloji ve mimarlık ilişkisinin çok farklı açılardan ele alınabileceği açıktır. Ancak denilebilir ki, çalışma çerçevesinde, mimarlık disiplininin ötesinde, toplumun tamamını etkileyen ideolojiler, daha doğrusu bu ideolojilerin doğası ve varlık gösterme şekilleri üzerinde durulmuştur. Mimarlık disiplini kendi yazını içerisinde, rolünü, yöntemlerini ve söylemlerini her zaman sorgulamıştır. Disiplin içerisinde farklı ideolojik yaklaşımlardan bahsedilmiş, bazıları daha geçerli olmuş, bazıları ise çabuk unutulmuştur. Ancak mimarlığın disiplin olarak sosyal konular ve sanatla olan kritik ilişkisinden dolayı, hayatı şekillendiren, ona yön veren, onu dönüştürebilen bir potansiyele sahip olduğu ileri sürülebilir.

İdeoloji kavramı varoluşu gereği kendini hatırlatmak ve pekiştirmek istemektedir. Birçok farklı mecra gibi mimarlığı da bir araç olarak kullanma eğilimine sahiptir. Mimarlığın ideolojilerin bir aracı olarak işleyişini ve süreçlerini anlamak için öncelikle mimarlık ve erk ilişkisi ele alınmıştır. Daha sonra, kavram olarak ideolojinin moderniteyle kazandığı anlam düşünülerek, modernite ve mimarlık ideoloji arakesitleri üzerinde durulmuştur. Özellikle keskinlikleri ile siyasi ideolojiler ve modernitenin getirdiği problemlere çözüm üretme eğilimlerinin kendini ifade ettiği ütopyalardan bahsedilmiştir. Modern sonrası dönem ve mimarlık-ideoloji arakesitleri ise günümüz fiziksel çevresini ve yapısını anlamak üzere modernite başlığından ayrı olarak ele alınmıştır.

Egemen ideoloji kendini fiziksel çevrede vareder. Bunun bir parçası olan mimarlık üretiminin toplumsal yapıyı, ya da toplumun güçlü kesiminin sözünü taşıdığı ileri sürülebilir. Mesaj, fikir ya da herhangi bir anlam yansıtabilen birçok muhtemel mecradan daha yavaş ve zor üretilmesinin ve ayrıca verdiği ürünlerin daha uzun ömürlü olmasının, mimarının taşıdığı izlere farklı bir önem kazandırdığı söylenebilir.

Öte yandan, üretim hızı ve süreci ile mimarlığın ötesinde varolan ideolojilerin izlerini sürmenin zor olduğu da açıktır. Bu yüzden çalışmanın üçüncü bölümünde bu izlerin mümkün olduğunca basit olarak ortaya konması hedeflenmiştir; bu izler ve örnekler ölçeklerine göre sınıflandırılmıştır. Söz konusu örnekler ile hedeflenen, ideolojinin yöntemini anlamaktır. Dolayısıyla, belirli bir coğrafi sınır öngörülmemiştir. Birbirlerinden çok farklı zaman ve mekanlarda belirmiş örnekler bir arada ele alınmış, farklılıkları ve aynılıklarının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu örneklerin seçiminde belirli bir ayrıma gidilmiştir. Modernite ile gündeme gelen bazı kaygıları taşıyan örneklerden, modern sonrası olarak tanımlanan bugüne ışık tutabilecek olanlara varılmak istenmiştir.

Egemen ideoloji ve fiziksel çevresi üzerinde durduktan sonra, egemen ideolojilere karşı geliştirilen direnç kavramı ele alınacaktır. Direncin doğası ve kent mekanında fizikselleşme şekillerini anlamak için filtreler, taktikler ve stratejiler tanımlanacaktır. Bu tanımlar ışığında, bireyler -yani özneler ile fiziksel çevre ya da mimarlık -yani nesne ilişkisi üzerinden direncin fiziksel ortamda ortaya çıkma şekilleri örneklerle araştırılacaktır. Kentteki gündelik hayat pratiklerinden, mimarlığın disiplin olarak gösterdiği farklı dirençlere kadar birçok farklı örnek üzerinde durulacak, disiplin içerisindeki arayışlardan bahsedilecektir.

1.2 Amaç

İdeoloji kavramının artık varolmadığını savunanlar ile bugünkü dünyayı sarstığını iddia edenler arasındaki tartışmalar devam etmektedir. Bu tartışmalar ekseninde, her iki cephenin de savundukları gözönünde bulundurularak kavramın tanımının yapılması amaçlanmıştır. Ancak böylelikle mimarlık ile ilişkisinin tanımlanabileceği ifade edilmelidir.

Egemen ideoloji ve mimarlık ilişkisi üzerinde olabildiğince farklı yönleriyle durulmak istenmiştir. Çünkü, ideoloji ve yöntemlerinin son derece karmaşık olduğu bir gerçektir. Bu karmaşıklığın üstüne bir de farklı zamanlar ve mekanlar düşünüldüğünde, ortaya çıkan tabloyu başka türlü anlamlandırmaya çalışmanın yetersiz kalacağı ifade edilmelidir.

Egemen ideolojilere karşı direnç kavramı, mevcut şartları zorlayarak, yeni yollar denemek ve alternatifler aramak ya da yaratmak olarak ifade edilebilir. Direncin

fizikselleşmesi, mekanla olan ilişkisi, mekan üretimiyle yaratılmasını anlamaya çalışmak önemlidir, çünkü mevcut toplumsal yapı ve toplumun mimarlığı ile ilgili çelişkilerle mücadele etmek anlamına gelir.

2. İDEOLOJİNİN BİR ARACI OLARAK MİMARLIK

Eagleton ideoloji kavramının günümüz düşüncesinde neredeyse yok olduğunu vurgular. Postmodern ve postyapısalcı yazılarda ideolojinin izinin olmadığını söyler. Ve şunu sorar: “İdeolojik çelişkilerle sarsılan bir dünyada bu nasıl olur?” (Eagleton, 2005)

Günümüzde dengesiz gelir dağılımı ve çok çeşitli düzlemlerde gündeme getirilen farklılıklar ile beraber sosyal ayrışmanın hız kazandığı, ayrıca bu ayrışmanın bedellerinin arttığı rahatlıkla ileri sürülebilir. Bu nedenle egemen ideolojileri anlamak yolunda ideoloji üzerine düşünmek, kavramın nerelerde karşımıza çıktığını ve ne tür anlamlara gelebileceğini anlamak belki de her zamankinden daha önemlidir. Böylelikle, kavramın nasıl kendini var ettiği, ardından da toplum, toplum düzeni ve fiziksel çevre ilişkilerinin farklı bir boyutu ortaya çıkarılabilir.

Özellikle son iki yüzyılda birçok farklı anlamda ele alınan ideolojinin tek ve yeterli bir tanımı olmadığı ifade edilebilir. Hatta kimilerine göre artık ideoloji kavramından söz etmek bile yanlışır; ideolojilerin sonu çoktan gelmiştir.

Şerif Mardin’e göre ideoloji, önemli toplumsal ayrımların belirmeye başladığı çağdaş toplumun kendine bir yaşam çerçevesi bulma çabasıdır. İdeoloji, gerek yabancılaşmış aydının gerekse yabancılaşmış sokaktaki adamın kaygı ve korkularına getirilmiş bir cevap olarak görülebilir (Mardin, 2007). İdeoloji, gündelik hayatın içinde dahi vardır ve toplumunun farklı bireylerini içine almaktadır. Bir yandan da, korkulara ve endişelere verilen bir cevap niteliği taşır, yani varlığına çok çeşitli durumlarda ihtiyaç duyulan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eagleton ideolojinin tanımlarını -kendi ifadesiyle biraz “gelişigüzel” de olsa- şu şekilde sıralar:

“(…) toplumsal yaşamda anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci; belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesi; bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya yarayan fikirler; bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya yarayan yanlış fikirler; sistematik şekilde çarpıtılan iletişim; özneye belirli bir konum sunan şey; toplumsal çıkarlar tarafından güdülenen düşünce biçimleri; özdeşlik düşüncesi; toplumsal olarak zorunlu yanılısama; söylem ve iktidar

konjonktürü; bilinçli toplumsal aktörlerin kendi dünyalarına anlam verdikleri ortam; eylem amaçlı inançlar kümesi; dilsel ve olgusal gerçekliğin birbirine karıştırılması; anlamsal kapanım; içinde bireylerin toplumsal yapıyla olan ilişkilerini yaşadıklarını vazgeçilmez ortam; toplumsal yaşamın doğal gerçekliğe dönüştürüldüğü süreç.” (Eagleton, 2005:18)

Görüldüğü gibi Eagleton, ideolojinin üretim süreci, fikir, düşünce biçimi, yanılısama, iletişim şekli, bir ortam ya da bir amaç olabileceğini belirtmiştir. Tez çerçevesinde ideoloji, bağlam göz önünde bulundurularak *belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesi* anlamı ile ele alınacaktır. Her politik olay bir zamana ve mekana, öznelere ve nesnelere ihtiyaç duymaktadır. Fakat özellikle, çalışmanın ilerleyen aşamalarında değinileceği gibi, mimarlığın genellikle egemen sınıfların erki doğrultusunda hizmet verdiği düşünülerek bu tanım *bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya yarayan fikirler* olarak da genişletilecektir. Fikirlerin ürettiği mimarlık veya simgeler üzerinde yoğunlaşılacak; böylelikle de ideoloji, *anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci* olarak da kabul edilecektir. Mimarlığı bir araç olarak kullanan egemen ideoloji elbette kendini ve süreçlerini, bireylerine anlamlı göstermek istemektedir. Bu bağlamda, ideoloji, *toplumsal yaşamın doğal gerçekliğe dönüştürüldüğü süreç* olarak da anlam kazanacaktır.

İdeoloji günümüzde, özellikle de gündelik kullanımında, ‘nesnel olmayan fikir ürünü’ çağrışımı yapmaktadır. Ancak kavram, Batı Avrupa’nın fikir tarihinde bunun tam tersi bir anlamla, ‘doğru düşünme’ (bilimi) anlamıyla ortaya çıkmıştır (Mardin, 2007). 18. yüzyılın sonlarında siyasal iktidarla kaynaşmak üzere ideoloji iktidarın bilgisini üretmeye başlamış, uzmanları ‘ideolog’ hatta bazı durumlarda ‘ideolojist’ olarak anılmıştır. Bauman’a göre ideoloji projesi, uygar, mutlu ve düzenli bir toplumu yönetme görevinin bu konuda eğitilmiş profesyonellere ait olduğunu iddia ediyordu (Bauman, 2003). Dolayısıyla, bu konuda eğitim görmüş kişiler iktidarla beraber erk sahibiydi. Ancak zaman içinde ideolojinin anlamı değişmiş, 19. yüzyılda olumsuz anlamda kullanımı yaygınlaşmıştır. Marx, ideolojiyi *çarpıtılmış gerçek* olarak konumlamış, ancak 20. yüzyılın başında Lenin, kavramı (ya da terimi) yeniden olumlu olarak, manifestosunun bir parçası olarak kullanmıştır (Mardin, 2007). İdeoloji teriminin çağrışımındaki bu iki fark, Marksist gelenekteki iki farklı kutba da işaret eder; bunlar Batılı görüş ve Sovyet görüşü olarak tanımlanabilir (Barrett, 2004).

Mannheim'in ideoloji kuramında ise Bauman'ın ifadesiyle 'aydın despot'a yer yoktur; yani bu konuda eğitim görmüş birtakım kişilerin toplumsal sistem üzerindeki hakimiyeti mutlak olmamalıdır (Bauman, 2003).

Yukarıda sözü geçenlerin ışığında ideolojinin tanımının zaman içinde geçirdiği değişim, şu şekilde özetlenebilir; aydın 'ideolog' kavramı ortaya çıktığında aslında toplum ve düzeniyle ilgili karar alan, bu konuda eğitim görmüş kişiydi ve kendini otorite sahibi olarak konumluyordu; kısacası, ideoloji bir bilim olarak görülüyordu. Ancak, 20. yüzyıl, önceki yüzyıllara göre, ideoloji tanımının kapsamının farklılaşmasının yanısıra kullanımının bile tartışılmaya başlandığı bir yüzyıl olmuştur.

Foucault ideoloji kavramını reddetmiş, onun yerine 'söylem' kelimesini kullanmıştır. Çünkü ideoloji ona göre iktidar, ordu ve parlamento ile sınırlı değildir; ideoloji hayatın her yerinde olabilen, günlük hayattaki en küçük noktaya sızabilen bir şeydir. Eagleton ise bu noktada kavramı bu kadar geniş ele almanın tehlikeli olabileceğini ve sınırları çizilmeyen kavramların içlerinin boşalacağını ifade eder. Ona göre ideolojinin sınırları vardır ve olmalıdır; toplumsal yaşam biçimini merkezi anlamda etkileyebilen mücadeleler ve etkilemeyenler ayrıştırılabilir. İdeoloji bizi biz yapan, kimliğimizi oluşturan maddedir, yani somuttur. Üzerinde durulması gereken, ideolojinin kendini evrensel doğrular olarak konumlama eğilimi taşıması ve dolayısıyla bireyleri yanıltabilecek bir doğaya sahip olmasıdır (Eagleton, 2005). (Her ideoloji, evrensel geçerlilik iddiası taşımaktadır) Koçak ise egemen ideolojiyi, bütün çeşitlenmeleriyle (liberal, sosyalist...), doğmuş ve ölmüş bütün akımları (sanat akımlarını) "kendini doğrulayan bir merdivenin basamakları" olarak görür (Koçak, 1992).

Yukarıda ifade edilen Foucault ve Eagleton arasındaki yorum farkı aslında ideolojinin ve fiziksel çevredeki varlığı ile ilgili süregelen tartışmaların ana eksenini yansıtmaktadır. Çalışma çerçevesinde ideolojilerin olası fiziksellikler göstermeleri önemsenmiş, ve böylelikle Eagleton'a yakın durulmuş, ideolojinin "somut"laştığı noktalar araştırılmıştır. Ancak Foucault'nun ifade ettiği güç ilişkileri ve bu ilişkilerin varoluşları da mümkün olduğunca dikkate alınmıştır. Bu noktada, ideoloji ile iktidar ve otorite, yani güç sahibi olanlar arasındaki ilişki üzerinde durmak yararlıdır. İdeoloji, güç sahibi olanın gücünü elinde tutmasını sağlayabilen bir araç olarak kabul edebilir, bireyler üzerinde etkisi kadar çevre üzerindeki etkisinden de bahsedilebilir.

İdeoloji bir yandan somuttur, dolayısıyla somut dünyada ideolojinin etkileri ve yansımalarının araştırılabileceği iddia edilebilir.

İdeoloji, toplum düzenini en iyi şekilde oluşturmayı ve insanları bu toplum düzenine en iyi şekilde yerleştirmeyi amaçlar. Dolayısıyla, bu düzenin önemli bir göstergesi de mimarlık olarak sayılabilir. Bu şekilde ele alındığında, mimarlık ve ideolojinin bir ortak noktasından bahsedilebilir; iki kavram da insanın dünyaya bir düzen verme ihtiyacı içermektedir, ve ikisi de bu ihtiyacın entelektüel birer ürünüdür (Aydınlı, 1996).

2.1 Erk ve Mimarlık

2.1.1 Erk (güç sahibi olanlar) ve mimarlığın (mimarların) süregelen ilişkisi

Erk ve mimarlık arasındaki ilişki üzerinde duran birçok yazar ve düşünür tarih boyunca mimarlığın ve mimarların çoğunlukla toplumun erk sahibi kesiminin yanında bulunmak durumunda olduğunu dile getirmiştir. Dolayısıyla şekillenen fiziksel çevrenin mimarlık tarafından oluşturulan parçasının çoğunun erk sahibi kesimin yönlendirdiği biçimde ortaya çıktığı kabul edebilir. Egemen ideolojiler ve erk sahibi kesim arasındaki sıkı ilişkiyi düşünerek, ideolojinin fiziksel çevredeki izlerinin bireyi ne denli sarmaladığı anlaşılabilir. Mimarlar (ve elbette planacılar/tasarımcılar), işverenlerinin beklentileri ve istekleri doğrultusunda ürün vermekle yükümlüdürler, ancak daha da önemlisi, kendini işverenlerden bağımsız kılmış bir mimar bile, eninde sonunda eylemlerini mevcut sistem içinde gerçekleştirmek durumunda kalmıştır.

Harvey'ye göre, kültürel üretim faaliyetinde bulunan sanatçılar, 19. yüzyıldan itibaren ürünlerinin metalaşması ve piyasada ticaret konusu haline gelmiş olması problemiyle karşı karşıyadırlar. Sanatçılar, sistem karşıtı ve burjuva düşmanı (dolayısıyla erk sahibi kesim ve otorite karşıtı) eğilimlerine rağmen, politik eyleme katılmaktan çok ürünlerini satabilme kaygısı içinde varlık göstermek durumunda kalmışlardır (Harvey, 2006). Erk ve sanat arasındaki bu ilişki, mesleklerin tanımlanmaya başlamasından itibaren ortaya çıkmaktadır. Mimarlık alanında kuşkusuz piyasa kaygıları, ürünlerin kapsamlarıyla doğru orantılı olarak daha da geçerli olmuştur.

Bilgin, 19. yüzyılda şehirlerin ciddi bir dönüşüm geçirdiğini ve ortaya çıkan problemlerle baş etmek üzere politik erkin mimarlardan çok iktisatçılar ve hijyenikçilere danıştığını vurgulamıştır. Ona göre, mimarların egemen kesimlere doğrudan bağımlı olmadan ürün verebilmeleri ya da kendilerini bu şekilde konumlayabilmeleri ancak iki Dünya Savaşı arası dönemde gerçekleşmiştir. Böylelikle, bu dönemde mimarlar 19. yüzyılın problemlerini aşarak “toplumsal-mekansal projeler”e yön verme eğilimlerini mesleklerine taşımışlardır. Ancak, savaştan sonraki dönemde, özellikle günümüze yaklaştıkça, mimarlar kendilerini “örgütlü sermayenin faaliyet alanı” içinde bulmuşlardır (Akay ve diğ., 1992).

Tafari’ye göre mimarlık kapitalist gelişim ile giderek hızlanan bir çöküş yaşamaktadır; kapitalist gelişim, mimarlığı ideoloji alanındaki görevinden yoksun bırakmaktadır. Kapitalizm artık ideolojiye ihtiyaç duymamaktadır, çünkü varlığını artık onsuz da sürdürebilmektedir (Ertekin, 1980).

2.1.2 Özne (birey)-nesne ilişkisi ve bir araç olarak mimarlık

Mimarlığın ideolojiler doğrultusunda araçsallaştırılması özne(birey)-nesne ilişkisi ele alınarak birçok açıdan açıklanabilir. Özne-nesne ilişkisinden, fiziksel çevrenin nesne olarak özneye ne şekilde ilişki kurduğu anlaşılabilir.

Mimarlık eylemi, fiziksel çevreyi oluşturan etkenlerden biridir. Ancak, fiziksel çevre, içindeki birey ile var olur ve bireyin varlığıyla, yani anlamlandırmasıyla anlam kazanır. Birey, sürekli günlük yaşam deneyimi ve soyut bilgi alanı ile karşı karşıya gelmektedir ve bunun sonucunda genel ve tikeli ayırarak anlamı oluşturan bilgileri somut bir düzeye getirerek sonsuz olasılık ortaya koymuş olur. Öznenin varoluşu, çelişkili toplumsal ilişkilerle nesneden kaynaklanan uyarıcı etkilere karşı tepki göstermesiyle olur; öznenin varoluşu çelişik olanın uyumlulaştırıldığı bir anlamlandırma sürecidir. Böylelikle özneler ideolojiyi kurarken, ideolojiler de öznelerin varlık kazanmasını sağlarlar (Aydınlı, 1996).

(Özellikle kentlerde) İnsanlar, birbirlerinin bilincinde oldukları kadar bir *maddi nesne bilincine* de sahiptirler (Sennett, 1999). Birey ile çevre arasında sürekli bir “birbirini var etme süreci” vardır. Bu var etme süreci, bir yandan da anlamlar üzerinden olur, ve artık ifade edilebilir ki, fiziksel çevre de birey de toplumu yönlendiren güçler ve onların dolaşımı doğrultusunda şekillenir. Bu *birbirini var etme süreci*’ni ve karşılıklı anlamlandırma durumunu, ideolojinin kendini

somutlaştırmasının sürecini ve bireyle (ya da özneye) kurduğu ilişkiyi anlamak için öncelikle *otorite* kavramının, yani güç sahibi olanın tanımlanması yerinde olacaktır.

Sennett, birçok düşünür ve toplum bilimcinin görüşlerinden yola çıkarak, otoritenin sadece bireysel değil, toplumsal bir gereksinim olduğunu vurgular. Otoritenin güçlülük ve zayıflık imgelerinden oluştuğunu ve iktidarın duygusal bir ifadesi olduğunu belirtir (Sennett, 2005). Dolayısıyla, otorite sadece güç araçlarında ve bunu aktaran kurumlarda değil, otoritenin varlığını olumlayan her yerde, örneğin bireylerin eylemlerinde de mevcuttur.

Otorite kavramı üzerine yoğunlaşmış Kojeve, ancak devrimin ve değişimin olduğu yerde otoritenin olabileceğini, otoritenin değiştirene ait olduğunu ve değişen üzerinde otorite sahibi olduğunu vurgular. Yani otorite sahibi olmanın etkin bir eylem olduğunu belirtir. Otoritenin doğasının iktidarın eylemini anlattığı söylenebilir. Kojeve'ye göre iktidarın kitleye aitmiş gibi görüldüğü demokratik devletlerde bile iktidarı elinde tutan aslında devlettir (Kojeve, 2007). İktidarını sürdürülebilir kılmak durumunda olan kesim, (Kojeve'ye göre her siyasi yönetim durumunda devlet) bu sebeple mutlaka bir ölçüde eylemseldir. Bu durumda, her sistemde otoritenin izlerinin sürülebileceği, ya da otoritenin mekanları olacağı iddia edilebilir.

Arendt, bireylerin dünyaya bir yabancı olarak geldikten sonra eğitim ve öğretim yoluyla iktidarın otorite yöntemlerinden birine maruz kaldığını ifade eder. Bu yöntem, iktidarın ve kurulmuş medeniyetin devamlılığı için varolan politik bir gerekliliktir. Bu nedenle artık otoritenin ne olduğunu anlayabilecek bir konumda olmadığımızı vurgular. Otorite, itaat beklentisi içindedir, bu özelliği ile erk ya da şiddet gibi kavramlarla karıştırılmaktadır. Arendt'e göre, emreden ve emredilen arasındaki otorite ilişkisi ile ilgili belirtilmesi gereken, otoritenin arkasındaki çeşitli nedensellikler ya da bir tarafın erk sahibi olması değil, ikisinin ortak olarak sahip olduğu bir şeydir: hiyerarşi ve önceden tanımlanmış sabit konumları. Ancak, modern dünyada birçok kavram gibi otoritenin de tanımının farklılaştığını ekler. Arendt modern dünyada otoritenin kaybolduğunu ileri sürer, yani artık otoriteleri tanımlamak daha zordur. Politik alanda genel bir 'şüphe'nin hüküm sürdüğünü vurgular. Tarafsız bir gözle bakılmaya çalışıldığında, bireylerin tutuculuk ve liberallik arasındaki dalgalanmalarıyla otorite ve özgürlük arasındaki keskin çizginin

bulanıklaştığı ve böylelikle de ikisinin de politik anlamının yok olduğu görülebilir (Arendt, 2006).

Arendt'in dünyaya gelen bireye dayatılan eğitimi ve şekillendirmeyi vurgulaması Foucault'nun görüşleriyle örtüşür. Foucault'ya göre iktidar bireyi kategorize eder, ona kimlik tanımlar, bir gerçeklik sunar ve bu gerçekliği dayatır. Dolayısıyla, dayattığı gerçekliği yasalaştırıp bireyi özneleştirilmiş olur (Foucault, 2005). Althusser'in bir önermesine göre ise her türlü ideoloji, özne kategorisinin işleyişi sayesinde, *somut bireylere somut özneler* olarak seslenir. Devletin ideolojik aygıtlarının bir özelliği, söz konusu ideolojiye devamlılık kazandırmayı amaçlamalarıdır. Bu aygıtlar, devletin baskı aygıtının koruması ve yardımı sayesinde üretim ilişkilerinin yeniden üretimini sağlar. Bu eylemi öznenin vicdanında yapar. Böylelikle kendini 'yaratıcı' kabul ederek çalışma ihtiyacı duyan herkesi ilgilendiren estetik ideoloji de (diğer ideolojiler hukuki ideoloji, dinsel ideoloji, ahlaksal ideoloji... gibi) üretim ilişkilerini yeniden üretimini kendi üretimleri ile sağlamış olurlar (Althusser, 2003). Özellikle mimarlık gibi hayatı bu denli etkileyebilen bir disiplin için Althusser'in bu önermesi belki daha da geçerlidir.

Otorite fiziksellik bulduğunda, bunu çevresinden farklılaşarak yapmak durumundadır. Bu farklılaşma herhangi bir şekilde değil, kendini ayrıcalıklı kılışıyla ortaya çıkar. Böylelikle, otoritenin gücü görünür kılınmış olur (Sennett, 1999).

Bataille mimarlığın toplumların ifadesi olduğunu dile getirmiştir. Ona göre, anıtlar, katedraller ve kiliseler kabul edilebilir sosyal davranışları özendiren ve pekiştiren yerlerdir (Bataille, 2001). Rönesans ve öncesine baktığımız zaman fiziksel çevre ve egemen fikirler arasındaki ilişkinin daha kolay kurulabileceği öne sürebilir. (Ancak bu çalışma çerçevesinde, daha önce de belirtildiği üzere, Rönesans öncesine odaklanılmayacaktır.) Foucault, Orta Çağ'da mekanların hiyerarşik bir şekilde bir araya geldiklerini vurgular (Foucault, 2001). Ancak, 18. yüzyılda, Fransız Devrimi'yle toplumlarda iktidarların amaçlarının ve tekniklerinin mimariye yansımalarının geliştiği ve daha kapsamlı kaygılar taşıdığı gözlemlenebilir.

Tanyeli, mekan üretiminin iktidar ilişkileriyle doğrudan bağlantılı olduğunu vurgulamıştır; mekan üretiminde bir iktidar mücadelesi olduğunu, mekan üretiminin politik alan tanımlama ve pozisyon elde etme çabasına işaret edebileceğini ifade etmiştir. Ona göre, sadece mimarların değil, her öznenin mekan

üretiminde etkisi vardır. Özneler, genel anlamda ideolojilerin ötesinde belirli çıkarlarını gözeterek eylemde bulunmaktadırlar. Çıkar ile ideoloji arasında bir zıtlık olduğu düşünülebilir, ancak bu iki kavramın birbirini varetmediğini, zaman zaman birbirinden beslendiğini de unutmamak gerekir (Tanyeli, 2007). Dolayısıyla, mimarlık ve erk ilişkisinin ötesinde, eğer fiziksel çevre oluşumu ve belirleyicilerinden bahsetmek gerekirse, bu noktada, mekanı yaratan ve tasarlayanlar kadar kullanıcıların da önemli ve belirleyici olduklarını vurgulamak gerekir. Otoritenin işleyişi ve ideolojinin yöntemleri düşünüldüğünde, bu kavramların birey (ve vicdanı) olmadan var olamayacağı iddia edilebilirse, aynı şekilde, fiziksel çevrenin üretilmesi ve mekanlaşmasında da bireyin elzem bir rolü olduğu kabul edilmelidir.

2.2 Modernite ile Gelişen İdeoloji ve Mimarlık Arakesitleri

Modernitenin toplum yaşayışının her yönünü derinden etkilediği sayısız mecrada ve yaklaşımla dile getirilmiştir. Birçok konu bu kavram sayesinde aydınlatılmış, ondan yararlanarak açıklanmıştır. Kavram, ele alınışı farklılaşsa da sayısız kaynakta bir eşik olarak kendisinden bahsettirmiştir. İdeoloji ve mimarlık ilişkisi için de bir eşik olduğu elbette ileri sürülebilir. Ama öncelikle, farklılaşan ve çalışma çerçevesinde kabul edilen tanımla modernite kavramı üzerinde durulmasının anlamlı olacağı düşünülmüştür.

Modern kelimesi çağdaş olma, çağa uygun olma olarak, modernite de modern olma hali olarak tarif edilebilir. Modernite, Featherstone'a göre, geleneksel düzene ters olandır ve sosyal dünyanın değişimini, ekonomik ve yönetsel rasyonalizasyonunu ima eder. Modernizasyon (modernleşme) ise, (gelişim sosyolojisinde) ekonomik gelişmenin geleneksel sosyal yapılar üzerindeki etkilerini ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır (Featherstone, 2005).

Modernite Giddens'a göre ise 17. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eden bir kavramdır (Giddens, 1998).

Koçak modernizasyon yerine “modernleşme” kelimesini kullanmaktadır. Ona göre modernleşme üç boyutu olan bir süreçtir: “sanayileşme ve emek üretkenliğinin artması, laikleşme ya da dünyanın büyü bozumuna uğraması ve tanrısal güçlerden

arınması, ve sonuncusu rasyonelleşme, yani insan eylemlerine kapitalist firma ile bürokratik devletin modellerine göre düzenlenen amaçlı rasyonel eylemin hakim olması[dır].” Koçak’a göre, modernleşme sürecinin bu sıraladığı boyutlarının hepsinin altında insanın doğa üzerindeki egemenliğinin pekişmesi yatmaktadır. Modernizm ise modernleşmenin bir özeleştirisidir, dolayısıyla modernleşme kendi içinde tam anlamıyla bir bütünsellik içermemektedir (Akay ve diğ., 1992). Koçak’ın kullandığı anlamıyla modernleşme, çalışma çerçevesinde kullanılan modernite kavramının tanımını büyük ölçüde karşılamaktadır.

Modern öncesi döneme ait dünyanın, homojen, tutarlı ve günümüzle karşılaştırıldığında daha uzun dönemlere yayılan değişimlere sahne olduğu ileri sürülebilir. Modernite kavramının ve getirdiklerinin, ideoloji ve toplum ilişkisini, dolayısıyla ideoloji ve mimarlık ilişkisinin farklılaşmasını anlamak yolunda bir anahtar niteliği taşıdığı ifade edilmelidir. Burada altı çizilmesi gereken, daha önce belirtildiği gibi, ideoloji kavramının zaten Aydınlanma Düşüncesi, hatta belki de Fransız Devrimi sonrasında tam anlamıyla ortaya çıkmış olmasıdır. Kavramlar ortaya çıkışları ve kapsamaları açısından paralellik gösterir. İdeoloji ve gelişimi ile ilgili birçok cevaba, kavramı modernite ile ilişkilendirilerek ulaşılabilir. Yani, modernite, ideoloji ve mimarlık ilişkisini farklı boyutlarıyla pekiştirmiştir; daha da ileri gitmek gerekirse, modernite belki de bu ilişkinin farklı toplumsal boyutlarıyla, daha karmaşık, çeşitli ve yer yer çelişkili olarak ortaya çıkmasının ana sebebidir.

Çalışma çerçevesinde, mimarlığın kendi meslek ideolojisinden çok egemen ideolojilerin mimarlık üzerindeki etkisi ve mimarlığın egemen ideolojileri pekiştirmesinden bahsedilmektedir. Bu yüzden, belirli toplumsal gelişmelerin ve aşamalarının önemi artmaktadır. Mimarlık, Antik Çağ’dan itibaren her devirde belli düşünceleri yansıtmış ve toplumun düzeni doğrultusunda şekillenmiştir. Modernite öncesindeki örneklerin bir kısmı, çalışma çerçevesinde kabul edilen ideoloji tanımını yansıtır niteliktedir. Ancak Tanyeli’nin belirttiği gibi, ideoloji kavramının toplumsal gelişmenin belirli bir aşamasında ortaya çıktığı düşünülerek, mimarlık ideolojisinin bu aşamadan itibaren izini sürmenin daha anlamlı olacağı söylenebilir (1989). Şerif Mardin, bu aşamayı Rönesans olarak değerlendirir. Ona göre ideolojinin Rönesans’tan sonra ortaya çıkması, gerekli toplumsal farklılaşmanın endüstri toplumunun bir özelliği olmasına bağlanabilir. Mardin’e göre ideoloji, farklılaşmış toplumların bir fikir yapıtıdır (Mardin, 2007). Bu anlamda modernitenin ortaya

çıkmasıyla, ideolojilerin farklılaşması ve birbirleriyle ya da başka etkenlerle verdikleri varolma mücadelesi önemli bir süreci başlatmıştır.

Berman “Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor” adlı kitabında modernite kavramını çeşitli yazarlar ve kaleme aldıkları üzerinden anlatır ve özellikle kurduğu bağlantılar ile oldukça aydınlatıcıdır. Berman modernitenin yıkıcılığını vurgular. Modernite sürecinin başlamasıyla endüstri toplumunun içine düştüğü çelişkileri ve üreten kişinin/aydının topluma karşı sorumluluk duygusuyla nasıl bir üretim döngüsüne girdiğini anlatır (Berman, 2006). Berman’ın modernitenin sonuçlarından biri olan modernizm ile ilgili çarpıcı saptaması (kendi ifadesiyle “Marksist bir okuma”) ise şöyledir:

“Modernizmin ... büyüme ve ilerleme yönündeki durmak ve doymak bilmez baskısından; insani enerjileri yerel, ulusal ve ahlaki sınırlarının ötesine genişletmesinden; insanları, sadece diğer insanları değil kendilerini de sömürmeye zorlamasından; dünya pazarının girdabında tüm değerlerin gelip geçiciliği ve sonsuz başkalaşımından; işine yaramayan her şeyi ve herkesi – modern öncesi dünya kadar kendisini, modern dünyayı da- acımasızca yokedişinden ve kriz ve kaos daha fazla gelişme için birer atlama tahtası olarak kullanabilme, kendi öz yıkımından beslenebilme kapasitesinden kaynaklandığını göstermeye çalıştım.” (Berman, 2006:169)

Berman’a göre hayat, modern sanat ve düşünüş, kendini sürekli olarak eleştirme ve yenileme kapasitesine sahiptir. Kendi ifadesiyle onu post-modernistlerden ayıran da budur (Berman, 2006). Harvey, Baudelaire’in “Modernite anlık olandır, geçip gidendir, olumsal olandır; sanatın yarısıdır; öteki yarısı ise, sonsuz olandır, değişmeyendir” sözünden yola çıkarak modernitenin bazı problemlerini dile getirmiştir: Berman’ın dile getirdiklerini desteklercesine, modernitenin kendisinden önceki toplumsal düzenlerin de ötesinde, kendi geçmişine bile saygı göstermesi mümkün değildir (Harvey, 2006).

Modernite kavramı ile pekişen kamusal alan kavramı kuşkusuz ideoloji ve mimarlığın en belirgin arakesitlerinden biridir ve bu ilişkiyi görünür kılar. Birçok düşünür, modern hayatı ve anlamını, mekanların politikleşmesini kamusal alan üzerinden tartışmıştır ve tartışmaktadır. Gündelik hayat içerisinde varolan anlamlar, ve toplumun farklı kesimlerine açık olan kamusal alanda bireylerin birbirleriyle yüzleşmesi kamusal alanın önemini daha da artırır. Berman, her toplumsal değişimin ve toplumların niteliklerinin kamusal alan üzerinden okunabileceğini açık açık dile getirir ve birçok farklı kamusal alan örneğinden bahseder. Baudelaire ve sokaklarda

modernizm başlığı altındaki bölümde 19. yüzyıl Paris'inin bulvarlarının gösterişli bir kentsel icat ve geleneksel şehrin modernleşmesinde en belirleyici kopuş noktası olduğunu belirtir. Bir başka bölümde de Dostoyevski ve yazdıkları üzerinden Petersburg'un ihtişamlı yeni meydanlarındaki karşılaşmaları ve görkemli binaları tasvir eder. Meydanlardaki karşılaşmalar, artık politik anlamlar kazanmıştır (Berman, 2006).

Kamusal alan tartışmaları mülk ve sosyal sınıf anlayışlarını da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla kamusal alan kavramının gerek fizikselliği gerek de işleviyle politik olduğu ileri sürülebilir. Arendt'e göre kamusal alan tanımı daha farklıdır; çeşitli yerlerin kamu alanı sayılabilmesi için, o yerlerin konuşmalar ve ikna yoluyla ortak eylem ve iktidar yerleri haline gelmeleri gerekmektedir. Ancak kamusal alan politik alan ile özdeş değildir; ortak ile mahremiyet arasında birarada yaşamanın sınırlarının oluşturulduğu alandır (Kahraman ve diğ., 1999).

Özbek, *Habermasçı kamusal alan fikrinin* mevcut liberal demokrasinin bir eleştirisi olarak kabul edildiğini vurgulamıştır (Özbek, 2004). Habermas kamusal alanı, "katılım ekseninde toplumsal normlara ve kolektif politik kararlara ulaşmada o normların ve kararların muhataplarına söz hakkı tanıyacak prosedürlerin demokratik bir şekilde yaratılması" olarak tanımlamıştır (Kahraman ve diğ., 1999).

Habermas'ın görüşlerini aktaran ve yorumlayan Özbek, egemen iktidar ve para ilişkilerinin kamusal alanı sakatladığını öne sürer; ona göre, kâr ve ranta dayalı çıkarlar temel adalet konularını sorunlu kılmakta ve kamusal alan tartışmalarını sorunlu noktalara çekmektedir (Özbek, 2004).

2.2.1 Siyasi ideolojilerin mimari izleri

Siyasi ideolojilerin -özellikle de 20. yüzyıl başında "aşırı" olarak nitelendirilenlerinin- ürettiği fiziksel çevrelerde, ideolojinin varlığı son derece belirgindir. Bu siyasi ideolojiler bütüncül yaklaşımlara sahiptirler ve bu özellikleriyle modernist projenin tutumu ile paralellikler gösterirler.

Harvey, modernist projenin bir trajik yanından bahseder; politikaların (Nazizm gibi) üretim yoluyla estetikleştirilmesi (Çöküntü içinde sonra eren İkinci Dünya Savaşı, bu trajik durumu daha da güçlendirmiştir). Harvey, modernizmin egemen ideolojiyle kurduğu gizli bir ilişkiden de bahsetmiştir:

“Bana öyle geliyor ki, yüksek modernizmin asıl ters yüzü, insanlığın bütün özlemlerini cisimleştirmeye yeterli bir efsane olarak etkin makinaya tapınmanın yeniden su üstüne çıkması biçimi altında, tekelci bürokratik iktidar ve rasyonalitenin gizliden gizliye kutsanmasında yatıyordu.” (Harvey, 2006:51)

İdeoloji kavramının arkasında yatan çok çeşitli anlamlar göz önünde bulundurulduğunda, zaman zaman birbirinden çok farklı siyasi ideolojilerin fiziksel çevreyi paralel olarak, benzer siyasi ideolojilerin ise çok farklı olarak şekillendirmiş olması şaşırtıcı değildir. Varlığını devam ettirmek isteyen ideoloji, kuşkusuz, bunu kendini savunmakla ve yaygınlaştırmaya çalışmakla başarabilir; erkinden faydalanmak, boy göstermek, toplum içerisinde varlığını hatırlatmak ve öznelere her fırsatta seslenmek istemektedir.

İdeolojilerin kendilerini kabul ettirme yöntemleri temelde benzeşmektedir. Foucault, Faşizm ve Stalinizm gibi çok keskin iktidar durumlarının tarihsel bakımdan eşsiz olduğunun altını çizmiştir, ama ikisinin de toplumda zaten varolan mekanizmaları kullanıyor olmasıyla hiç şaşırtıcı olmadıklarını vurgulamıştır. Bu iki iktidar da siyasi rasyonalitenin fikir ve araçlarından yararlanmışlardır (Foucault, 2005). Dolayısıyla farklı siyasi ideolojilerin bünyelerinde barındırdıkları dünya görüşünün (ya da fikirlerin) fiziksel çevreye bariz olarak yansımaları beklenmemelidir ve benzer ideolojilerin izlerini birarada gruplandırma çabasının bazı durumlarda anlamsız olabileceği ileri sürülebilir. Ancak, egemen siyasi ideoloji her durumda gücünü göstermek eğilimindedir. Unutmamak gerekir ki diğer ideoloji grupları (hukuk ideolojisi, estetik ideoloji vb.) arasında siyasi ideolojiler, toplumun bütününe seslenme kaygısını daha fazla taşımaktadır. Bu sebeple siyasi ideolojilerin fiziksel çevreyi daha kapsamlı olarak etkiledikleri kabul edilebilir.

Fransız Devrimi ile değişme ihtiyacı içinde olduğunu kanıtlayan toplum düzeni birçok siyasal tartışmanın ilişkilendirilebileceği önemdedir. Bilindiği gibi Devrim, her alanda büyük değişimleri tetiklemiştir. Toplumun yapısı ile ilgili temel kabulleri yıkan Devrim’le beraber, sanatın (ve mimarlığın) başka anlamlar taşıyabileceği düşüncesi pekişmiştir. Artık sanat ve mimarlık yeni bir icadın etkisiyle vücut bulmaya başlamıştır: “İdeolojik bir kurgu ile işlemsel bir ilişki kurma kaygısı” (Altın, 2005). Yani, denilebilir ki, siyasal manipülasyon tarihte farklı aşamalarda varolmuştur, fakat “kuramsal inşası” ancak 18. yüzyıldan itibaren varlık göstermektedir.

Siyasi ideolojilerin kendilerini modernite ile belirgin kıldığı kabul edilecek olursa, Endüstri Devrimi ve modernleşme ile karmaşıklaşan sorunları artarak farklılaşan kentler, bu ideolojilerin fiziksel çevredeki yansımalarını en yoğun taşıyan odaklar olarak konumlandırılabilir. Özellikle görece daha baskıcı rejimlerin kendilerini daha belirgin ortaya koydukları düşünülerek, siyasi ideolojilerin fiziksel çevrede izlerinin sürülebileceği en önemli yerlerden bazılarının başkentler olduğu söylenebilir. Bulvarlarıyla 18. yüzyılın Paris'i ve Washington'u, 19. yüzyılın Petersburg'u, 20. yüzyılın Ankara'sı, Helsinki'si ve Berlin'i egemen güçlerin çarpıcı dışavurumlarıdır. Kent planlamasından iç mekan düzenlerine kadar kentleri meydana getiren birçok farklı ölçekte fikirler fiziksel olarak kendilerini göstermektedir. (Örneklere daha detaylı olarak üçüncü bölümde değinilecektir.)

Fransa'nın Paris'inde 18. yüzyılda Devrim gerçekleşmiş, toplum değişen hayatında büyük ve gösterişli bulvarlar ve meydanlarla tanışmıştır. Berman'a göre 19. yüzyılın Petersburg'u, 20. yüzyılda ortaya çıkan üçüncü dünya kentlerinin bir arketipidir. Batı Dünyası'nda gerçekleşen gelişmeleri kısa bir zaman zarfında toplumu dönüştürerek kente yansıtmayı hedeflemektedirler (Berman, 2006).

Özellikle son yüzyılda siyasal ideolojilerin mimarlığı propaganda aracı olarak kullandığı dönemlerden bahsedebiliriz. Almanya'da Hitler, İtalya'da Mussolini döneminde diğer sanat dalları ile beraber mimarlık da ideolojileri yansıtmak ve hatta politik gücü fizikselleştirmek için kullanılmıştır. Nazi Almanya'sında "Şef Mimar" Speer tarih boyunca yapılmış anıtlar üzerinde çalışmış ve daha sonra da geniş kitlelerin toplanabileceği dev yapılar ile iktidarın gücünü ifade etmiştir (Yeşilkaya, 1999). Bu tür geniş kitlelerin toplanabileceği dev meydanlar doluyken bireyler amaçlanan duyguyla kolayca dolabiliyordu, ama aynı zamanda boşken de dev ölçekleriyle insan üzerinde yaptıkları psikolojik baskı da mesajlarını ayrıca iletilebiliyordu; bireyler aslında vatanları (ya da iktidarlara) için varlardı. Bu tür *totaliter mimari* örneklerinin ortak bir mimari üsluba sahip olduğunu söylemek zor olsa da bazı *davranış tiplerinin* ortak olduğunun da altı çizilmelidir (İnceoğlu, 1996). Bu davranış tipleri fiziksel çevrede düzen, uçsuz bucaksız olma, kuvvet, anıtsallık ve büyüklük gibi sıfatlarla kendini göstermektedir.

Batı medeniyetleri dışında ve kenarında kalan diğer coğrafyalarda yaşanan siyasal ideolojilerin fizikselleştiği süreçler ise elbette daha farklıdır. Sömürgeleştirilmiş coğrafyalarda güç sahibi grup tarafından bazen kentler sıfırdan yaratılmak üzere

egemen kesimin, yani sömüren tarafın ideolojileri doğrultusunda şekillenmiştir. Bu tür coğrafyalarda sömüren ile sömürülen arasındaki farkın daha da aşırı olduğu kabul edilirse, fiziksel çevrenin dışa vurduğu ve yarattığı (siyasal) ideolojilerin gayet keskin olma özelliği taşıdığı iddia edilebilir. Sömürgeleştirilmiş coğrafyalar dışında genelde Batı medeniyetine görece daha yakın yerlerde yaşanan bir diğer süreç ise Türkiye’de de görülen (Batı’ya göre) geç modernleşme atılımlarıdır. Bu tür coğrafyalar yaşadıkları hızlı değişim sonucunda çok çeşitli çelişkiler barındırmaktadır ve bu özellikleriyle zengin birer araştırma konusu olarak görülebilirler.

Türkiye’de modernleşme sürecinde Ankara’nın başkent ilan edilmesinin ardından mimar ve plancılar tarafından gerçekleştirilen projelerde siyasetin ve ideolojinin fiziksel çevreyi ciddi boyutlarda belirlediği ileri sürülebilir. Kent planlamasından farklı işlevlerdeki birçok yapıya bunun yansımalarını görmek mümkündür. (Üçüncü bölümde de değinilecek örnekler fabrika yerleşkeleri, halkevleri, meclis ve belediye binaları, konutlar...vb.)

Kentlerde ya da kentsel parçalarda özellikle siyasal sistemlerin ana erk odakları, yasama, yürütme ve yargı yapılarının egemen ideolojilerin gücünü yansıtan yapılar olması beklenebilir. Ancak, bu yapılarda bile, daha çok anıtsallık ön planda olmuştur ve egemen ideolojinin niteliğinden çok gücünü yansıtmaya eğilimi gösterdikleri durumlarla karşılaşmaktadır.

Anıtlar siyasi ideolojilerin en doğrudan olduğu ileri sürülebilecek fiziksel yansımalarıdır ve *gücün sembolik peyzajlarını* inşa ederler. Özellikle son iki yüz yıl içerisinde yoğunluk kazanan *millet oluşturma* (nation-building projects) projelerinin bir parçası olarak anıtlar sıklıkla ortaya çıkmış ve birçok araştırmaya konu olmuşlardır. Avrupa ve Kuzey Amerika’da, yani genel olarak Batı Dünyasında, hızlı değişen ve kimlik kaybı yaşandığı düşünülen dünyaya tepki olarak en çok 1870-1914 yılları arasında anıtlar üretilmiştir. Bazen askeri bir figür bazen de halkın temsil edildiği siyasi anıtlar genellikle bağımsızlık ve savaş vurguları taşır; savaş milleti (ya da toplumu) birleştiren bir öge olarak kullanılır. Böylelikle, milletçe yaşandığı ifade edilen acıların yardımıyla savaş romantize edilmiş olur (Osborne, B.S., 2001) (Johnson, 2002). (Üçüncü bölümde daha detaylı olarak ele alınmıştır.)

2.2.2 Ütopyalar: ideolojilerin mekanları

Ütopya, Yunanca'da "iyi yer" ile "olmayan yer" arasında bir anlamına gelmektedir. Bir ebedi tarz olarak ortaya çıkan kavram, daha sonraları "mükemmel olarak yeniden yapılanmış bir idare şekli için anayasa, bir düşünce biçimi, uluslararası bir cumhuriyetin dini veya bilimsel temelleri" olarak süregelmiştir (Dostoğlu, 2001).

Ütopya mekansal bir kavram olarak görülebilir; "hiç yer"i anlatmaktadır ve içinde "olmayanın özlemi"ni barındırır. 16. yüzyıldan bu yana süregelen birçok toplumsal ütopya, kelime anlamının da işaret ettiği gibi, mekan üzerinden kurgulandırmaya çalışılmıştır (Sargın, 2004). "Ütopistler", insanın çevresiyle biçimleneceğine inanıyorlardı ve tasarladıkları "ideal toplum"lara öncelikle "ideal kent"ler oluşturmakla başlamışlardı (Bumin, 1998). Ütopyaların hep kent hayatı ile ilgilendiği düşünülerek modernite ile birebir bir ilişkisi olduğu söylenmelidir.

Modernite ile kentler ayrıcalıklı ve korunaklı alanlar olmaktan çıkmış, toplumsal sorunların kaynağı haline gelmiştir. 20. yüzyıl öncesinde, düşünürler ve toplumbilimciler bir yandan, mimarlar ve şehir plancıları da diğer bir yandan ütopyalarla kentleri yeniden tahayyül etmeye başlamışlardır. Ütopyalar, modernitenin getirdiği problemlerle başatmenin bir yolu gibi de yorumlanabilir. Ancak neredeyse her zaman ütopyalar, sınıf mücadelelerinin olmadığı, eşitlik ve adaletin egemen olduğu bir dünya düzeni öngörmektedirler (Erdem, 2005). Ütopyaların bu nitelikleriyle ideoloji ve mimarlık arasında farklı bir ilişki kurdukları ifade edilmelidir. Ütopyaların, idealize edilmiş toplumlar üzerinden tasarlanmaları, mimarlığın ideal bir ortamda ne şekilde varolabileceğini göstermeleriyle, denilebilir ki, ütopyalar ve tasarlanan kentleri, üretildikleri dönem, gelecek ve toplum düzeni ile ilgili her türlü kaygı, öngörü ve beklentileri açık bir şekilde yansıtmaktadır.

Thomas More'un "Ütopya" adlı kitabı, kavrama adını vermiştir. Bumin'e göre sitelerin çöküşünün Platon'a Devlet'i yazdırması gibi 15. ve 16. yüzyıllarda toplumların yaşadığı (ya da yaşamaya başladığı) kriz de More'a bu kitabı yazdırmıştır. Çünkü More'un yaşadığı İngiltere, yoksul halkıyla sermaye birikiminin şiddetle olan ilişkisinin ilk kurulduğu ülkelerdendir (Bumin, 1998). Ancak, More'un ütopyasında, arzu edilen toplum düzeni yoğun bir baskı ile sağlanmıştır. Toplumun bireyleri, aynı tip evlerde yaşamakta, aynı saatlerde yemek yemekte, ve aynı eşyaları kullanmaktadırlar. Platon'un Devlet'inde de toplumsal adalet ve eşitlik için bireysel

özgürlükten vazgeçilmiştir. 19. yüzyıl ütopyacı sosyalist düşünürleri de benzer bir çerçevede toplum modelleri oluşturmuştur (Erdem, 2005).

Foucault'ya göre ütopyalar gerçek mekanı olmayan düzenlemelerdir; toplumu mükemmelleştirilmiş olarak ya da aksine tamamen olumsuz yönleriyle yansıtıyor olabilirler. Ama hiçbir durumda ütopyalar gerçek olamazlar (Foucault, 2001). Tafuri ise ütopyaların amaçlarını vurgulamıştır; var olan gerçekliğin sürmesini amaçlayan (egemen) ideolojilerin tersine ütopyalar varolan düzenin dışında konumlanırlar ve sistem ile bütünleşmemişlerdir; ütopyalar içinden çıktıkları gerçeklikleri değiştirmeyi hedeflemektedirler (Ertekin, 1980). Ancak Mannheim'a göre de her ütopya, gerçeklikleri değiştirirken bile egemen ideolojiyi yansıtmaktadır ve onu sürdürür. Toplumsal bir bunalımın ve açmazın sonunda türeyen ütopyalar gene kendilerine geri dönerler ve böylece bir kısır döngü yaratırlar (Sargın, 2004). Çalışma çerçevesinde ütopyaların önemi, ister egemen ideolojinin devamlılığını sağlama amaçlı olsun, ister mevcut düzene karşı bir tutum taşıyın, aslında oluşturmayı tasarladığı fiziksel çevreler ile kabul edilen toplum düzeni ile kurduğu ilişkidir.

Koçak'a göre modernizmin ütopyik bir boyutu vardır ve bu durum sanatçıları sağ ve sol radikal akımlara yaklaştırmıştır. Koçak'a göre modernizm (sanatta) gerçekliğin ne olduğunu bildiği iddiasını taşımamakla beraber, gerçeklikle arasında hep bir mesafe bulunduruyordu. Modernizm, gerçekleri “parçalayarak, kırarak, kurgulayarak ve düzenleyerek”, yani kendinden başka bir şeye dönüştürerek sanatını oluşturuyordu (Koçak, 1992). (Çalışma çerçevesinde ütopyacıların “Modernite” başlığı altına alınmasının bir nedeni de budur.)

2.3 Modern Sonrası Dönem ve İdeoloji – Mimarlık Arakesitleri

“Modern”in tanımlanması bile çok güç iken modern sonrasının, ya da postmodernin tanımlanması daha da imkansızlaşmaktadır. Çalışma çerçevesinde modern ve modern sonrası ayrımına gidilmesinin sebebi keskin bir ayrımla tarihi tanımlamak değildir. Ancak, günümüzdeki fiziksel çevre üretiminde yaklaşık son otuz yıldaki radikal değişiklik göz ardı edilmemelidir. Özellikle küreselleşme gibi mevcut bütün ilişkileri derinden etkileyen kavramların da etkisiyle, fiziksel çevre üretiminde sebepleri ve süreçleri daha iyi anlamak için böyle bir ayrıma, modern ve modern sonrası dönem ayrımına gidilmesinin doğru olacağı düşünülmüştür.

Modern sonrası derken kastedilen bazı yazınlara göre *postmodern zamanlar*, ya da *postmodernlik durumu*dur. Bölüm başlığında, postmodern kelimesi özellikle kullanılmamıştır; çünkü bazı kaynaklarda kullanıldığı anlamından, bir akım ya da geçici bir üslup anlamlarından uzak durulmak istenmiştir. Edward W. Soja, postmodern ve modern ayırımından bir noktada kaçınmanın anlamlı olduğunu vurgulamıştır; ona göre, günümüzde bir şeyler elbette farklıdır, ve bu sosyal ve mekansal değişimleri (özellikle kentler ve coğrafyalarıyla ilgili) anlamak için bu ayırımın bilincinde olmak gerekir, ancak unutulmamalıdır ki, bugün birçok açıdan ‘modern’lik hâlâ devam etmektedir (Soja, 2004). Zaten postmodernlikten bahsetmek bir yandan da modernliği tanımlamış olmaktadır.

Hem Batı toplumlarında hem de Batının dışında ya da kenarında konumlanan coğrafyalarda modern ve modernliğin devam ettiğini ve ettirildiğini tespit etmek hiç de zor değildir. Bugün birçok kaynağın temel aldığı erken 20. yüzyıl Alman sosyoloji teorisine göre, modernite geleneksel düzenle zıtlaşır, ekonomik ilerlemeyi ve yönetsel rasyonalizasyonu ima eder. Modernitenin, daha doğrusu modernin sonu anlamında gelen postmodern ise problemlili bir kavram olur; Çünkü, tarihsel bir dönemselleştirme sonucu ortaya çıkmıştır ve bu kavramın tanımının modern bir yaklaşım içerdiğini ortaya koyar (Featherstone, 2005).

Jameson, postmodern durumun estetik ve stil olarak değil, öncelikle bir üretim mantığı olarak ele alınması gerektiğini söylemektedir. Günümüzde gelişigüzel bir metinsellik (random textuality) söz konusudur ve postmodernizmle modern dönemde veya akımda olan kentselliğin yaratılması ve “katıksız modernist bina”nın yaratılması gibi hedefler yitirilmiştir (Jameson, 1996).

Koçak’ın “Modernizm ve Postmodernizm” adlı makalesinde belirttiği gibi postmodernizm kültürel bir olgu olarak ele alınabilir. Koçak, postmodernizmin Jameson’ın tanımında da olduğu şekilde, “genel bir çerçeve” olarak kabul edilebileceğini belirtir ve şunu vurgular: postmodernlik birleşmeyi ve özetlenmeyi reddeden bir bütünlük sunmaktadır. Postmodernizm yerine “postmodernlik durumu” ifadesini kullanır ve kavramın varlığının iki açıdan çelişik olduğunu söyler; toplumdaki farklı özgürlük taleplerini karşılama iddiası taşıyan eski üniter devrimci yönelişin çözülmesi/yenilmesi, ancak aynı zamanda bazı eşitlikçi ve özgürlükçü akımların da ortaya çıkması (Koçak, 1992).

Işık, “Politik bir tavır olarak alındığında postmodernizm, en temelde kimliğin politikleştirilmesi, politik bir mücadele alanı haline dönüştürülmesi olarak tanımlanabilir.” der ve ekler, “Postmodern demokrasi anlayışı da farklılıkların tanınması ilkesine dayalıdır” (Işık, 1994). Postmodern’i modern sonrası olarak, çalışma çerçevesine çekebilirsek, Işık’ın, kendi ifadesiye özellikle 80’lerden günümüze olan zaman dilimi için belirttikleri geçerli olarak kabul edilebilir.

İdeolojiler mimarlığı bir medya olarak görmüş ve daha önce de belirtildiği gibi bir araç olarak kullanmışlardır. Ancak Tekeli’ye göre, mimarlık ve ideoloji ilişkisinden bahsederek, günümüzde mimarlık bir medya olarak önemini yitirmiştir (Tekeli, 1998). Yani, yapılı çevre özellikle 20. yüzyıl başlarındaki durumuna göre çok daha az mesaj kaygısı taşıyor olabilir. Belki de bu yüzden modern sonrası dönemlerden bahsederken, ideolojilerin fiziksel çevredeki izleri daha farklı özellikler gösterecektir, izlerini sürmek çok daha karmaşık olacaktır. Bir medya olarak önemini yitiren mimarlığın yansıttığı düşünceler ve şekillendirdikleri, doğrudan mesajlar olmayacaktır. (Üçüncü ve dördüncü bölümlerde çeşitli örnekler aracılığıyla fiziksel çevrede mesajlardan çok daha ötesi irdelenmesi hedeflenmiştir.)

Berman, 20. yüzyıl’ın az gelişmiş dünyasında 19. yüzyıla ait birçok popülist hayalin gerçekleştirilmesi yolunda birçok girişim olduğunu vurgulamıştır. Bu girişimler rejimlerde sıçramalar barındırmış ve bu modernleşme çabaları birçok farklı yöntem izlenerek yapılabilmıştır. Ancak, modern sonrası dönemde, birbirinden çok farklı birçok siyasal sistemin ortak bir amacı olduğu söylenebilir: “Modern kültür hiç yaşanmamış gibi olsun, halk bu kültürden korunabilsin, kontrol edilemez amaçlar peşinde koşmak yerine ortak ulusal amaçlar için harekete geçebilsin” (Berman, 2006). Böylelikle, az gelişmiş dünyada, daha doğrusu Batı dünyasının dışında kalan toplumlarda bugün yaşanan durum daha da karmaşıklaşmıştır.

Modern sonrası dönemin en önemli kavramları küreselleşme ve geç kapitalizmin bu çalışma çerçevesindeki önemi kritiktir. Modern sonrası dönem ile, üretilen fiziksel çevre, yani kent mekanları bireylerin hayatlarını örgütleme şekilleri fazlasıyla farklılaşmıştır. Kamusal alan üzerine çalışan Özbek, günümüz siyasi ortamını ve onun birey üzerindeki etkilerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Sivil toplum söylemi bir yandan, dünya kapitalist sistemindeki iktisadi ve politik krizi aşmak için yönelinen neoliberal (yeni-muhafazakar/sağ) politikalar bağlamında egemen bir söylem olarak yeniden canlandı. Bu yeniden-piyasa ekonomisinin egemenliği uyarınca uygulanmaya

başlayan sosyal devletin küçülmesi ve özelleştirme politikaları, piyasanın, ailenin, cemaatlerin ve sahiplenici bireyin söylemiyle bitişerek hegemonyasını kurmaya başladı.” (Özbek, 2004:24)

2.3.1 Sistemin meşrulaştırılması

“Proleterya için yararlı olabilecek herhangi bir şeyin kapitalistler için zararlı (ve bunun tersinin geçerli) olacağı bir toplumda tek bir ortak fayda olamaz ve bu tür ortak, tarafsız faydayı temsil ediyor olmuş gibi görünen herhangi bir bilinçlilik biçimi ideolojik bir yanılısamadan başka birşey olamaz” (Guess, 2007:97)

Her ideoloji, daha önce de belirtildiği gibi, kendi kendini doğrulama eğilimi taşımakta ve parçası olduğu sistemi meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Doğrularını evrensel doğrular olarak ortaya koyması anlamında da tehlikelidir. Dolayısıyla, ideolojinin varlığından bahsedilebilecek her noktada, sistemin kendini meşrulaştırma çabasından da bahsedilebilir. Ancak, modern sonrası dönemin, çeşitli mecralarda daha farklı bir “kendini meşrulaştırma” süreci ortaya koyduğu gözlemlenebilmektedir. Sistem, öyle bir şekilde işlemektedir ki, karşı duruşlar bile sistemin bir parçası olmaya başlayabilmektedirler.

Tafari’ye göre sanat akımlarının avangart olanlarına -tüm fütürist manifestolar, dadaist mekanizmacılığı, De stijl elemantarizmi ve uluslararası konstrüktivizm gibi- bile “kapitalist yabancılaşmış bilincin bir yansıması” olmaları ihtimalinden dolayı kuşkuyla yaklaşmak gerekmektedir. Bu akımlarla sistem bir nevi pekiştirilirken, sınıf ayrımları beraberinde normalleştirilmiş ya da kapitalizmin çelişkileri kabullenilmiş olmaktadır. (Ertekin, 1980).

Modern sonrası dönemde, sistem(ler)in süreçlerinde küreselleşmenin öncü bir rol üstlendiği ifade edilebilir. Kimilerine göre kavram 15. yüzyıldan bu yana var olmuşsa da 20. yüzyılın ikinci yarısında bilişim ve iletişim teknolojilerinde gerçekleşen keskin sıçramalarla çok daha etkili olmaya başlamıştır. (Kiper, 2006) Küreselleşmenin çalışma eksenindeki önemi, egemen ideolojilerin bir belirleyicisi, hatta dünya çapında yer yer yönlendiricisi olarak işlemeden kaynaklanmaktadır.

Küreselleşme kavramı ekonomik boyutu anlamında ya da iletişimsel ve kültürel boyutlarıyla tanımlanabilir. Kiper, kavramı şu şekilde ifade etmiştir:

“Küreselleşme kavramı, insanların, fikirlerin, ekonomik etkinliklerin, sermaye-mal ve hizmetlerin belirli bir coğrafi mekana ve o mekanın yerleşik kurallarına bağımlılığının giderek daha da azalması durumunu anlatmaktadır.” (Kiper, 2006:61)

Boratav ise kavramın özünde ekonomi ya da paylaşım ağırlıklı bir sorunsal olduğunun altını çizmiş, bir tür örgütlüleşmiş ve yaygınlaşmış sömürgeleştirme düzeni olduğunu ifade etmiştir. Vurgulanması gereken önemli bir nokta ise, küreselleşme ile “dünya ekonomik nabzını tutan güç”lerin ulus devletlerden çok uluslu şirketlere kaymasıdır. Ancak, ekonomik boyutunun yanısıra çalışma çerçevesinde de daha kritik bir önemi olan nokta, ideoloji ve düşünce akışları (ideoscapes) bağlamında da küreselleşmenin toplumlara empoze ediliyor olmasıdır; artık belirleyici olan uluslararası sermayenin talepleridir (Kiper, 2006).

Küreselleşmenin fiziksel boyuttaki etkilerinin kentlerde yoğun olarak gözlemlendiği ifade edilebilir. Küreselleşme özellikle uluslararası bir olgu olan gelir dağılımındaki eşitsizliğin artması anlamında da kentlerde kendini göstermektedir. Kentin yoksulları “slum” ve “ghetto”ları oluştururken, varlıkları da yeni lüks alanlar oluşturmaya devam etmektedir. Gökdelenler de gücün simgesidirler ve sermayenin belirli ellerde birikmesiyle ortaya çıkan tüketime odaklı toplumun gelir dağılımındaki eşitsizliğin mekana yansımalarıdır (Kiper, 2006).

2.3.2 Parçalı ideolojilerden parçalı fiziksellikler

Modern sonrası dönem üzerine birçok farklı görüşün buluştukları bir nokta, dönemin düşünsel, kültürel ve toplumsal anlamda parçalı yapısıdır. Politik hareketlerden sosyal hayatın mahrem alanlarına, birçok farklı parçalılığın yaşandığı gözlemlenebilir. Toplumun bu parçalı yapısının kendini mekansal olarak da göstermekte olduğu ifade edilebilir. Bu noktada, parçalı mekansallıkların da parçalı sosyal yapıyı pekiştirdiği öne sürülebilir.

Harvey postmodernist düşüncenin temel özelliklerini parçalanma, belirlenemezlik ve bütün evrensel ya da bütüncül (totalizing) söylemlere karşı derin bir güvensizlik olarak sıralar (Harvey, 2006). Akay ise, günümüzdeki toplumsal projelerin (misticizmler, dinsel tarikatlar, diğer tarikatlar, milliyetçilikler... vb.) bütünsellik üzerinde kurulu olmadığını vurgular. Bu projeler tüm toplumu değiştirmek üzerine kurulu değil, ancak birtakım insanları kendi gruplarına çekme hedefinde varlık göstermektedirler (Akay ve diğ., 1992). Buna *postmodern kimlik politikası* adı da

verilebilir; yani bireylerin öz kimlikleri o kadar ön plandadır ki, artık kapitalizmi (ya da genel olarak toplumsal düzeni) bütünü ile sorgulamaya yönelik genel bir tepki veremeyecek ölçüde parçalanmıştır (Işık, 1996).

Postmodern durumun, ya da modern sonrası durumun yarattığı ya da ihtiyaç duyduğu fiziksel mekanlar da elbette paralel olarak parçalı bir yapıya sahip olmaktadır. Postmodern mekanlardan bahseden Jameson, “kovuk” kavramıyla günümüzdeki sonsuz metinsel dokunun içinde yaratılan mekanları adlandırır. Kovuklar, modern mekanların (ya da binaların) kaygılarını taşımayan mekansal ürünlerdir ve kentin fizikseliği içerisinde, artık ya izole tekil binalar, ya da kentsel çevrelerin sorunlarından kaçabilmeye imkan tanıyan ara bölgeler sunulmaktadır (Jameson, 1996).

Modern sonrası dönemin kültürel ve politik anlamdaki parçalı varoluşunun farklı bir önemi vardır: parçalı yapı, olası (özellikle fizikselleşen) direnç oluşumlarının yapısının da parçalılık göstermesidir. Postmodernizm (ya da modern sonrası dönemdeki eğilimler), evrensellik ve bütünlük iddiasındaki anlatıların baskıcı yanlarını ve anlatıların kimlik politikaları üzerinden ötekini marjinalize edici yönünü ortaya çıkararak toplumdaki evrenselleştirici süreçlere ve tehlikelerine karşı direniş stratejileri geliştirmektedir (Işık, 1996).

3. FİZİKSEL ÇEVREDE EGEMEN İDEOLOJİ

Fiziksel çevre ile egemen ideolojilerin varlığını farklı başlıklar altında ele almanın oldukça zor olduğu ortadadır. Hirst, “Mekan ve Güç” (Space and Power) adlı kitabında bu ayrımı makro ve mikro ölçekleri tanımlayarak yapmıştır. Mikroyu, Foucault’nun güç ilişkileri ve mekan organizasyonlarını ele alış şekli olarak konumlarken, makroyu devlet ve kuralları doğrultusunda gelişen ilişkileri incelemek üzere tanımlamıştır. Makro ayrımının altında Avrupa’da yüz yıldan fazla bir zamandır süregelen bir sistemin altını çizer; Avrupa’da makro ölçekte sınıflandırılabilir mekansal olarak belirleyici iki ayrı oluşum vardır: devlet ve belediye. Ancak, piyasa güçlerinin, yani uluslararası şirketlerin ve bu anlamda devletler arası ilişkilerin devletin belirleyiciliğinin giderek önüne geçtiği de ifade edilmelidir (Hirst, 2005).

Hirst, mekansal ölçekleri, mikro-makro ayrımı dışında üç başlık altında ele almıştır: devletler arası, şehir ve yapı ölçeği. Bu ayrım sayesinde, güç sahibi olanlar ile mekandaki karşılıkları arasında sıkı ilişkiler kurmuştur. Ancak, mimarlık bağlamında bu ayrımın daha farklı yapılabileceği düşünülmüştür. Böylelikle, önce daha bütün ve doğrudan anlamlar içerdiği ileri sürülebilecek anıtlar bir başlık altında ele alınıp, daha sonra yapı ve elamanları, en son da kent ve kent parçaları ayrı olarak incelenmiştir.

3.1 Anıtlar ve Simgeler

Fizikselleştirilen ideolojileri incelerken ele alınan örnekler arasında, anıtların mesajlarını daha doğrudan yollarla taşıdıkları açıktır. Anıtların en basit ifadeyle varolma sebepleri zaten o mesajları iletmek, belirli duyguları yaşatmaktır. Yani başka bir deyişle, anıtların en belirgin işlevi, belirli bir ideolojiyi hatırlatmak ve onu ebedi kılmaktır. Bunu belli bir kimlik inşa ederek ve belirli bir tarih ve coğrafya ile kurulan duygusal ve ideolojik bağlar yardımıyla ortaya çıkan *sosyal hafızaya* (social memory) seslenerek yaparlar (Johnson, 2002).

Duygusal ve ideolojik bağları kurmayı amaçlayan anıtların öznelere ulaşma yollarından biri de simgelerdir. Simgeler ise, öğrenme yoluyla bireylerin paylaştığı bir toplum haritası oluşturur, toplumu eyleme iten bazı çağrışım ve anlamları taşır. (yükü simge, condensation symbols). Toplum içinde anlamlı simgelerin bütününe ise toplumun simgeler sistemi veya kültür denilebilir (Mardin, 2007).

Ancak bu süreçte bazı problemler de ortaya çıkar; tekrar yaşatılan bir yanılısma, gerçeğinden farklı ve bu yüzden de yanıltıcı olmasıyla tehlikelidir. Çünkü, anıtlar bazı olayları, ya da belli bir olayı yansıtırken, bir yandan da başka olaylardan bahsetmeyerek onların üstünü kapatabilir, unutturabilir. Bu da bir çeşit çarpıtılmış gerçek ortaya koymuş olur (Johnson, 2002). (İdeoloji kavramının tanımlarında da “çarpıtılmış gerçek” ifadesi kullanılmıştı)

Özellikle 19. yüzyıldan itibaren Fransa'nın, ideolojiyi mimarlıkta en iyi yorumlayan ülkelerin başında olduğu ifade edilmelidir. Fransız Devrimi ve ardından gelen süreçte inşa edilen anıtlar, 20. yüzyılda da gösterilen birtakım eğilimlerin öncüsü olmaya devam etmiştir.

Özellikle 20. yüzyılda anıtların en yaygın kullanımı milli kimlik inşa etmek ya da milliyetçilik duygusunu pekiştirmek olarak ifade edilebilir (Osbourne, 2001). Türkiye sınırları içerisinde belki de en çok rastlanan anıt örnekleri bu grup altındadır. Bilindiği gibi her kent merkezinde bulunan anıtlar Kurtuluş Savaşı teması içermekte, Atatürk, asker ve savaşa katılan Türk halkını sembolize eden figürlerle desteklenmektedir. Cumhuriyet anıtları, meydanlarda veya kentlerin ana caddelerinin kesiştiği noktalar gibi stratejik noktalarda bulunurlar ve kent mekanını tanımlayan en baskın elemanlardan biri olmayı amaçlarlar.

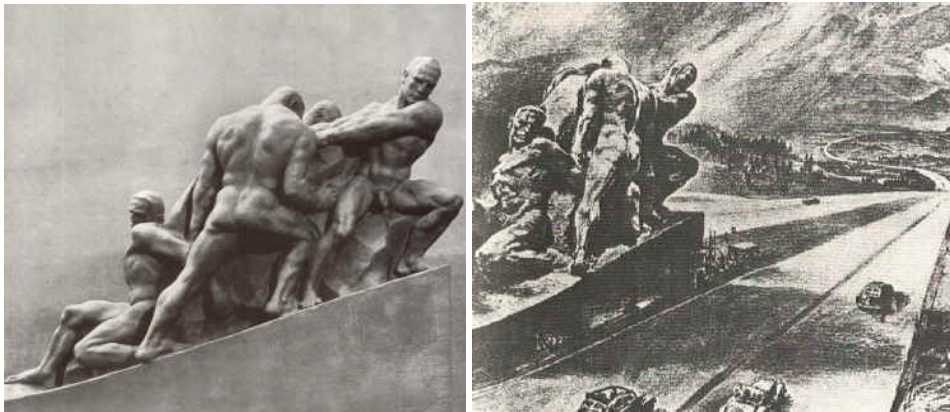
Türkiye'nin geçtiği süreçlerden biraz daha erken geçen, milli kimlik inşası ile modernleşme sürecini Orta Avrupa ülkelerine göre geç yaşayan bir diğer ülke de Macaristan'dır. 1881 yılında inşa edilen milenyum anıtı, Türkiye'deki Cumhuriyet anıtlarından farklı olarak milli kahramanların üstündeki melek figürleriyle Macaristan'ın Hıristiyanlık'la olan bağlarını pekiştiriyordu. (Şekil: 3.1) Macaristan'ın kuruluşunun bininci yılı adına inşa edilen anıtın ilginç yanı, o yıllarda Macaristan'ın Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir parçası olmasıdır. İmparator Macar değildir, ve Macaristan'ı yönetmektedir (Levinson, 2003). Ancak bu Macaristan'ın milliyetçi kimlik inşasını ve zamanın politikacılarının anıt aracılığı

ile Macar halkına güçlerini gösterme, ya da varlıklarını kanıtlama isteklerini engellememiştir.

Şekil 3.1 : Milenyum Anıtı, Budapeşte.

Yaygın görüşün aksine ne Nazi rejimi ne de komünist Sovyetler anıtlarla çok da fazla ilgilenmemiştir. Nazi rejimini, fiziksel ifadesini mimarlık ve mimari düzen ile ortaya koyma eğilimi gösterirken, Sovyetler propaganda için filmi, posterleri, çeşitli illüstrasyonları ve resmi tercih etmiştir. Gene de Nazi yönetimi milli duygulara seslenmeyi hedeflerken, mimarının yanısıra yöneldiği anıt üretiminde farklı eğilimler göstermiştir. İlginç örneklerden bir tanesi, gerçekliğiyle dikkati çeken, Viyanalı Josef Thorak tarafından yapılan ‘işe anıt’ (“monument to work”) adlı modelidir. Hiçbir zaman bitmemiş ve anıt olarak inşa edilememiş olsa da, çok önemli iki özelliğinin altı çizilmelidir. Birincisi, ‘emek’in mitleştirildiği Nazi yönetiminde, vatan için çalışma gibi bir fikri şekilsel olarak yansıtmasıdır. İkincisi ve mekansal olarak belki daha da önemlisi, anıt bir otoyolun kenarına yerleştirilmesi planlanmıştır. (Şekil:3.2) Böylelikle Hitler’in inşa edilen otoyollarını da yüceltmış olacaktır (Michalski, 1998).

Şekil 3.2 : Thorak, “İşe Anıt”.

Özellikle milli birlik teması içeren anıtlar rejim değişiklikleri ile yakından ilişkilidir. Rejimi ya da başka anlamlarda yönetimi değişen yerlerde, politikacıların, ya da genel

anlamda gücü eline alan grubun, halkı etkilemek için daha çok sebebi olduğu ifade edilebilir. Bu tür değişikliklerin savaşlardan sonra gerçekleşme eğilimi göstermeleri de rastlantı değildir. Benzer davranışlara günümüzde hâlâ rastlandığının altı çizilmelidir.

Saddam Hüseyin, Irak'ı yönettiği seneler boyunca birçok anıtın yanısıra, İran-Irak Savaşı sonunda 1989'da zafer ilan etmiş ve "Zafer Elleri" (Şekil: 3.3) olarak adlandırılan arkları yaptırmıştır. Her birini ikişer elin tuttuğu karşılıklı iki kılıçtan oluşan bu arklar, gerek formları gerekse büyüklükleri ile oldukça dikkat çekicidir. 2003 senesinde İngiliz ve Amerikan orduları, Irak'a girdiklerinde Saddam Hüseyin'in heykelini yıkmaları yukarıda ifade edilen davranışın çarpıcı örnekleri olarak gösterilebilir. Yıkılan heykel, 24 yıldır süren rejimin bir simgesi olarak görülüyordu (Şekil: 3.4) (Polat & Polar, 2003).

Şekil 3.3 : Zafer Elleri, Bağdat.

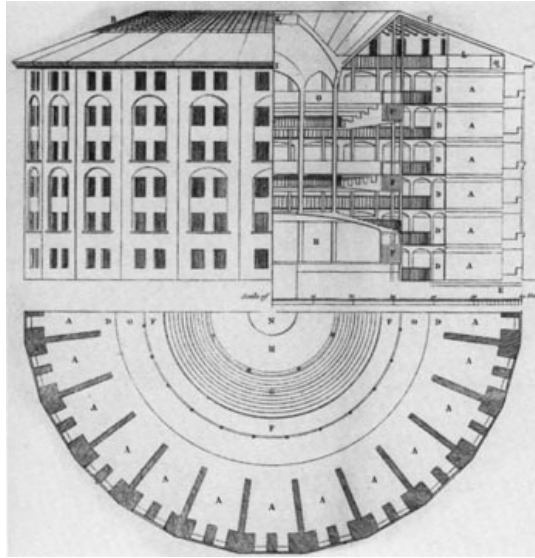
Şekil 3.4 : 11 Nisan 2003'te Saddam Hüseyin heykelinin yıkılması.

2000'li yıllarda dünyanın çeşitli yerlerinde anıt inşası (ya da yıkımı) devam ederken bir yandan da geç kapitalist toplumun ve küreselleşmenin etkisi altındaki kentlerin fiziksel çevrelerinde başka türlü bir simgeler sistemi ve yepyeni bir anıtlar örgüsünün oluşmaya devam ettiği ifade edilmelidir. Bundan yüzyıllar sonra, günümüzün

kentleri incelenecek olursa, dünyanın çeşitli kent merkezlerinde ve dışında yer alan büyük sarı 'M' harflerinin ne şekilde anlaşılacağı üzerine düşünmek bugünle ilgili çarpıcı durumu bir ölçüde ortaya koyabilir.

3.2 Yapı ve Yapı Elemanlarında İdeoloji İzleri

Sapkın bireyleri değiştirmek üzere etraflarını saran *erkin mekanizmalarının* mimariye yansıdığı bir örnek, Foucault'nun Jeremy Bentham'ın Panopticon'u üzerine yazdıklarında görülebilir (Şekil: 3.5). Dairesel yapının merkezinde bulunan yüksek kuleden arka ışıklandırma yardımıyla tüm hücreler gözlemlenmektedir ve gözlemleyen, gözlemlenenler tarafından seçilememektedir. Foucault, görünebilirlik kavramı ile yaratılanın bir kapan durumu olduğunun altını çizer. Ona göre Panopticon, erkin mekanizmalarının ideal formuna indirildiği bir diyagramdır. Ancak belki de her şeyden önemlisi, Panopticon'un bir yandan da sistemin *amplifikasyonu* olmasıdır; ait olduğu sosyal güçleri ve sosyal (üretim ya da eğitim anlamında) her şeyi yükseltmek ve arttırmaktır (Foucault, 2001). Yani, Panopticon, bir yapı olarak erkin mekanizmalarının fizikselleşmesi anlamında önemli olduğu kadar, sistemin devamlılığını (ya da sürdürülebilirliğini) hedeflemesi anlamında da önemli bir örnektir.

Şekil 3.5 : Bentham'ın Panopticon'u.

Panopticon, erkin fizikselleştirilmişliği ile mekan organizasyonlarının belirleyiciliğine işaret etmektedir. Benzer bir yaklaşımla, egemen ideolojilerin yapıları ve mekanlarını organize edişlerine bakılacak olursa çok zengin örneklerle

karşılaşılabileceği açıktır. Toplumun en mahrem noktalarını temsil eden konutlar bile, Foucault'nun yaklaşımına benzer bir şekilde ele alındığı zaman, yüzeyin altında birçok düşüncenin, hatta ideolojilerin fiziksellikleri kavranabilir.

Esra Akcan, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1920'lerin sonları ve 1930'ların başlarında, Türkiye'nin modernizasyonu ve Kemalist projenin bazı çarpıcı fizikselleşmelerinden bahseder. Bu dönemde bürokratların yeni hayat tarzlarıyla da halka örnek olmaları hedeflenmiştir ve Seyfi Arkan da dönemin ideolojisini ve yeni hayat biçimini yansıtan konutlar tasarlamıştır. Bu konutlar, özellikle mekan organizasyonları (Akcan Türk kadınına biçilen yeni rollerin de altının çizildiğini vurgular) ve modernist üsluplarıyla bunu başarmayı hedeflemektedirler. Bu konutların saydamlık ve gizlilik kavramları üzerinden okumalarını yapan Akcan, şunları belirtmiştir: Batılılıklarını ve modernleşmişliklerini dışavurma kaygıları taşıyan bu konutlarda yaratılan saydamlık ve yarı saydamlık çarpıcıdır, ancak dikkatli bakıldığında ve mekanlar arasındaki hiyerarşiler göz önünde bulundurulduğunda, Batılılaşmanın en önemli kanıtı olarak kabul edilebilecek 'kadın'ın yeni rolünün aslında arka planda ve mahremiyet ekseninde konumlandığıdır (Akcan, 2005).

Yapı ölçeğinde ideolojilerin fizikselleşmesinin bir yolu da yapılara anıtsal anlam yüklenmesidir. Kent içinde konumları, görsellikleri, yüzeylerinin görkemi ve bu yüzeylere yerleştirilmiş çeşitli semboller (kabartmalar, heykeller...vb.) yapılara anıtsallıklarını kazandırma yöntemleridir.

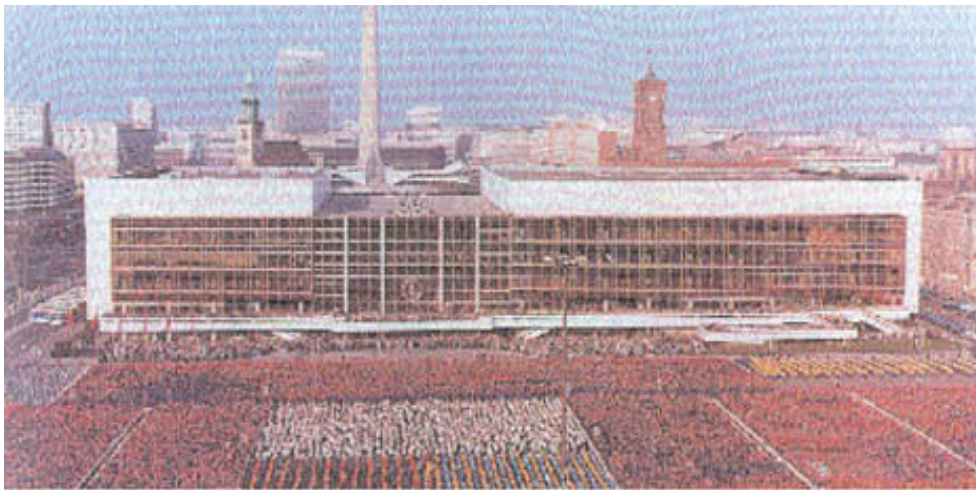
Yeşilkaya, Türkiye'deki Tek Parti döneminde egemen ideolojinin Halkevleri binalarına yansımalarını araştırmış ve tartışmıştır. Halkevlerinin kent planlaması içinde kritik noktalara yerleştirilmesi ile hükümet konakları gibi belli kent parçalarını tanımlayan yapılar olarak konumlandırıldığı söylenebilir. Halkevleri, sosyal merkezler olma ve halkı eğitme amacı gütmelerinin yanısıra, hitap balkonları ve benzeri elemanlarla Cumhuriyet ideolojisini yansıtmaktadırlar (Yeşilkaya, 1999).

Albert Speer'in, Hitler'in Germenya İmparatorluğu'nun merkezi olarak tasarladığı Berlin'de 1992'den itibaren süregelen bir tartışma, yapıların mimari (ya da sanatsal) önemlerini hatırlattığı kadar, politik anlamlarının da altını çizmektedir. 15. yüzyılda inşa edilmiş, ancak Doğu Almanya tarafından aslında ideolojik nedenlerle 1950'de tamamen yıkılmış Berlin Sarayı'nın (Şekil: 3.6) bulunduğu alan geniş bir tören alanına dönüştürüldü. Alan, "özgürlükçü sosyalist bir toplumun kendini ifade

edebileceği bir büyük meydan”dı artık. Ancak ardından 1972 yılında Doğu Almanya’nın dış politikasının geliştirilmesi amacıyla yerine sosyal aktivitelere de olanak sağlayacak kamusal bir kompleks olarak Cumhuriyet Sarayı yapıldı. (Şekil 3.7) Yeni saray, modern mimarinin post-Stalinist bir uygulaması olarak görüldü. Saray, mimarisiyle sosyalist yaşam tarzının estetiğini ve halkın egemenliği temsil etmeyi amaçlamıştı. Büyük buluşmalara imkan tanıyan ana fuayesinin, politikaların tartışıldığı toplantı odasının, esnek planlamasıyla farklı aktiviteler için kullanılabilen büyük salonunun yanı sıra, sarayın sosyalist-realist sanat ürünleri ile donatılmış duvarları, sosyalist ideolojiyi yansıtmaktaydı (Polat & O. Polat, 2003).

Şekil 3.6 : Berlin Sarayı, saray köprüsünden görünümü.

Şekil 3.7 : Sosyalist Doğu Almanya’nın Cumhuriyet Sarayı ve önünde tören.

Günümüzde de süren Berlin saray tartışmaları, 1990’lardan itibaren gündeme gelmiştir. Cumhuriyet sarayının birtakım gerekçelerle yıkılmasına ve yerine eski

Berlin Sarayı'nın yeniden inşasına karar verilmiştir. Berlin Duvarı'nın da yıkılmasıyla Berlin artık bir dünya kentine dönüştürülmek istenmektedir. Ancak, yapıların ideolojik anlamları ve simgeledikleri toplum düzenleri anlamında önemli olmalarının ötesinde, alınan her iki yıkım kararının da ideolojik olması dikkat çekicidir (Polat & O. Polat, 2003). Saraylar ile ilgili tartışmaların bir diğer önemli noktası da ideolojilerin zaman içerisinde değişimine işaret etmeleridir; 15. yüzyılda tüm görkemiyle yönetenin erkini yansıtan Berlin Sarayı, 20. yüzyılda sosyalist ideoloji doğrultusunda yerini Cumhuriyet Sarayı'na bırakmış, duvarın yıkımından sonra 21. yüzyıla girerken değişen ekonomik dengelerin de etkisi ve Berlin'in bir dünya kenti olma kaygılarının da desteği ile Berlin Sarayı'nın yeniden inşa edilmesidir.

Fransız Devrimi'nin ardından gelen süreçte politikanın fiziksel mekanda kendine karşılık bulması ya da daha genel anlamda, ideoloji ve gücü mimarlıkta en iyi yorumlayan ülkeler arasında Fransa yerini başlarda alır. Eski Fransa cumhurbaşkanı Mitterrand 1981'den 90'lı yılların ortasına kadar çarpıcı mimari örneklerle Paris'e "damgasını vurmuştur". 1791'den beri kısmen müze olan Louvre Sarayı'nın tamamını müzeye çevirme kararı alan Mitterrand, müzenin avlusuna ünlü piramidi yaptırır. Ancak, işi, yarışma açmadan miar I. M. Pei'ye vermiştir. Piramit eski Mısır piramitleri gibi gücü sembolize etmesinin yanısıra, müzenin bağlantı noktasını oluşturmaktadır. Sirkülasyonun en yoğun noktada, merkezde yer alarak dikkati üstüne çeker, ve müzenin geçmiş ve gelecek arasında bağlantı kurduğunu anlatır (Gülşen, 1996).

Mitterrand'ın Paris'e yaptırdığı bir diğer anıtsal yapı da La Grande Arche'tır. (Şekil: 3.8) Devasa bir kısmı boşaltılmış bir küp olarak inşa edilmiş yapının sadece ofis olarak işleyen kapalı alanı 120 000 m²'yi bulmaktadır. La Grande Arch'ın iki ana açıdan gücün mimarlığı olduğu ifade edilebilir: Birincisi, Antik Roma'nın zafer taklarını andıran büyük formu, ikicisi de Paris'i oluşturan ana akslardan birinin üzerinde olmasıdır. (Şekil: 3.9) Böylelikle Louvre piramidi gibi son derece ilginç ve prestij açısından çarpıcı olmayı fazlasıyla başarır (Gülşen, 1996).

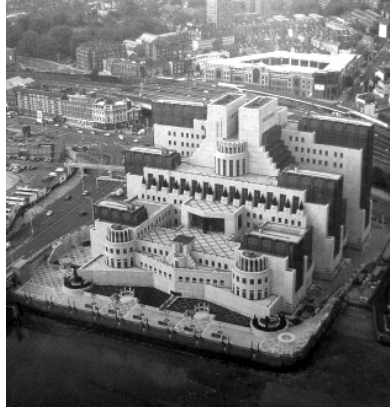

Şekil 3.8 : La Grande Arche, Paris.

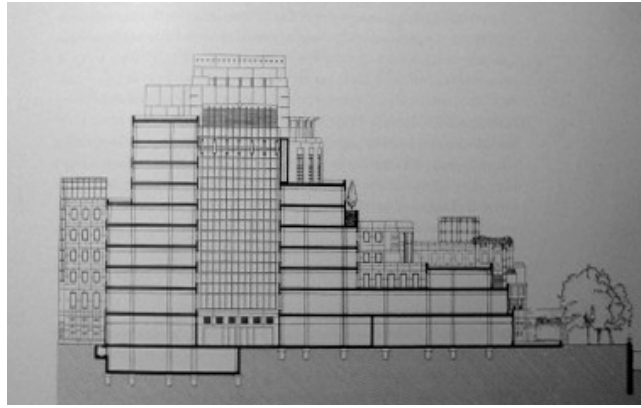

Şekil 3.9 : La Grande Arche'ın yer aldığı aks.

Prestij kavramının giderek öne çıktığı 21. yüzyıla girerken, kentlerin, özellikle metropollerin geçirmekte olduğu değişim birçokları tarafından kentsel ayrışma, homojenleşme gibi kavramlarla açıklanmış ve ortaya çıkan yeni kentsel sınırların üzerinde durulmuştur. Londra'da nehir kenarındaki MI6 (istihbarat teşkilatı), kendi sınırlarını gücü ile beraber ortaya koymasında çarpıcıdır. Turistik bir alanda, Londra Tate Müzesi'nin karşısında konumlanan bina, mimarisi ile de son derece dikkat çekicidir. Aslında, hükümete bağlı gizli bir güvenlik birimi olması, bu kadar gözler önünde ve dikkat çekici bir yapı olduğu düşünülürse bir hayli ironiktir (Pile, 2001) (Şekil: 3.10-11).

Şekil 3.10 : MI6 Binası, Londra.

Şekil 3.11 : MI6 binasının kesiti.

Binanın yapısı, kütlesi adeta bir kaleyi andırmaktadır. Son derece simetrik ve kademeli duruşuyla “güç”ünü ve belki de hiyerarşik varlığını dışa vurmuştur. Ancak, bina çeşitli boşluk ve dolulukların yanısıra gizlilik ve şeffaflıklarla da zenginleştirilmek istenmiştir. Varlığı gizlilik üzerine kurulu böyle bir organizasyonun neden şeffaf bölümlerinin olması istendiği, üzerinde durulması gereken bir noktadır. Bütün bunların işaret ettiği paradokslar şunlardır: Gizli organizasyon varlığını fazlasıyla gözükür kılmıştır, ancak içine dair hiçbir şeyi dışarı yansıtmamaktadır; insanların dikkatlerini çekerek onları kendine yaklaştırmaktadır, ancak içine asla sokmadığı gibi, güvenlik sistemleriyle kendine bakanları izlemektedir (Pile, 2001). Fizikselliğiyle gücünü ve işlevini ilginç bir şekilde yansıtan binanın dikkat çekici olmasında bir sakınca görülmemiştir. Hatta bu yüzden güvenlik için sınırlarının daha da keskin çizilmesi gerekmiş ve bu bir sorun olarak görülmemiştir.

20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyıldan itibaren, geç kapitalizmin etkisindeki mimari örneklerin daha da keskin sınırlar çizdiği bilinmektedir. Özellikle büyük kentlerde

daha da belirginleşen mekansal sınırların yanısıra hacimleri de sayıları gibi gittikçe büyüyen alışveriş merkezleri de başka bir ideolojinin fizikşelleşmesi gibi gözükmetedir.

3.3 Kent ve Kent Parçalarında İdeoloji

Foucault'ya göre, Fransa'da 17. yüzyılın başlarında, şehirler artık kanunların ötesindeki özerk adalar olmaktan çıkıp, yarattıkları problemler ve oluşturdukları belli formlarla iktidarın mantığını yansıtan modeller olmaya başlamışlardır (Foucault, 2001). Modern anlamda kent planlamasının erken örneklerine rastlanabilecek Fransa'yı takiben, diğer Batı ülkelerinde de benzer gelişmeler birbirini takip etmiştir. Zaten, Bilgin'in kamu sektörü olarak adlandırdığı devlet ya da belediyeler 1920'li yıllara kadar kentleri şekillendiren ana mekanizmalar olmuştur. Bu zaman diliminde, kamu sektörünün yanısıra bugünle karşılaştırıldığında ufak çapta yerel sermayeler de rollerini elbette oynamıştır, ancak ana kamu sektörü belirleyici olmaya devam etmiştir. Bilgin'e göre kamu sektörü 20'li yıllara kadar kamusal alanı çeşitli kamu yapılarıyla örgütlemiş, kentin tamamını göz önünde bulundurarak altyapıyı düzenlemiş ve imar planlarıyla küçük girişimcileri yönlendirmiştir (Bilgin, 2006).

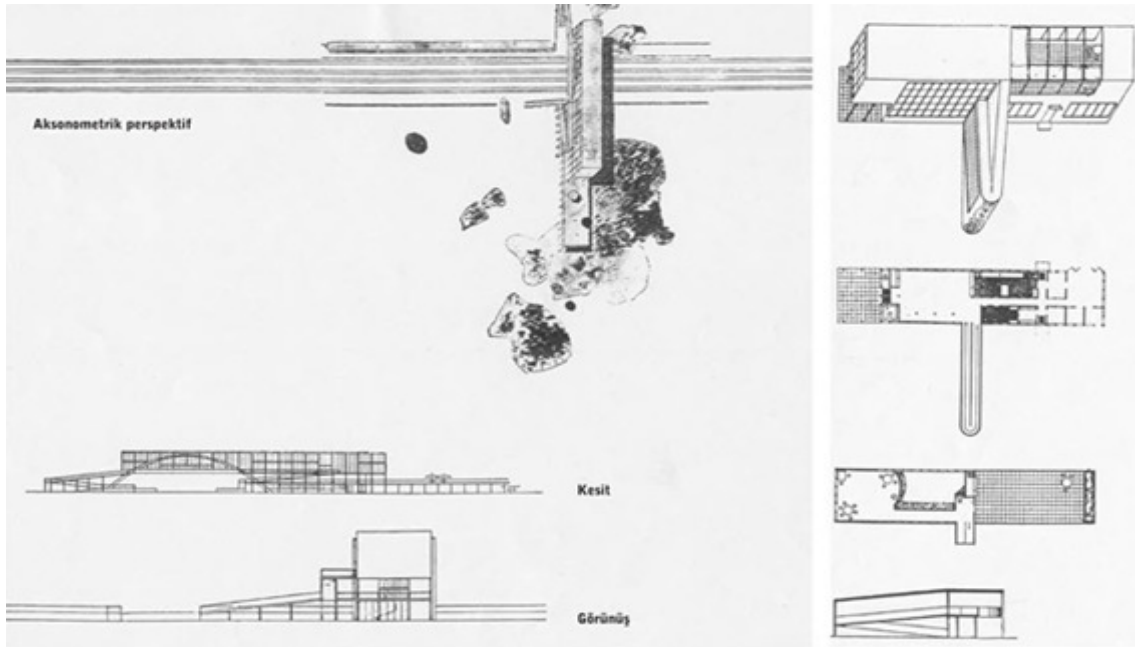
Merkez coğrafyalardaki gelişmeler bu şekildeyken, Batı dünyasının çeperlerinde ve dışındaki coğrafyalarda farklı gelişmelerden bahsedilebilir. Kent parçalarının ideolojiyi yansıtmaya örnek olarak; Foucault, Paraguay'da bir kentten bahseder. Şehrin düzgün bir dikdörtgen içine yerleştirildiğini ve ana akslarının Hıristiyanlığın simgesi olarak bir haç oluşturacak şekilde tasarlandığını belirtir. Bu aksların her bir ucunda kilise ve benzeri simgesel yapıların konumlandırılmış olduğunu ekler ve böylelikle aksın işlevsel olarak da vurgulanmış olduğunu dile getirir (Foucault, 2001). Kolonyel mimarlık ve planlama anlayışının, adeta yoktan varedilen kentleri düşünüldüğünde çok daha tümdengelimci yaklaşımlar içinde olduğu da ayrıca ifade edilebilir.

Sanayileşme sonrası dönem ve bir getirisi olan modernleşme ve kapitalizmle beraber 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın ilk yarısında belirgin bir varlık gösteren sosyalist ideoloji, diğer ideolojiler gibi kentlerde ve kent parçalarında çeşitli ifade yolları aramıştır. Sosyalist ideolojinin fiziksel çevre ve kent kurgusunda dışavurumuna verilebilecek örnekler arasında Sovyet sanayi yerleşimlerinden bahsetmek yerinde olur. Çünkü bu örnekler hem sanayi, yani üretim düşüncesi anlamında sosyalist

düşünce için önemli, hem de yerleşme olmaları anlamında kendi kendine yetmesi gerekliliğini üstünde taşımaktadır, bir işçinin neredeyse hayatının tamamının bu yerleşkelerde geçirmesi tasarlandığı, en azından tasarlanmasının hedeflendiği söylenebilir.

Arıtan'a göre, kapitalist ve sosyalist ideolojiler modernleşmeye özgü birçok temel değeri paylaşmaktadırlar: akılcılık, bilimsellik, rasyonellik, sorgulayıcılık, homojenleştiricilik, genelleyicilik, evrenselleştiricilik, ilerlemeci olma ve artı değer ekonomisini baz alma. Bunun bir sonucu olarak da, Sovyet modernleşmesinin bir parçası olan Rus Konstrüktivistleri üzerinde Le Corbusier'nin büyük etkisi olması şaşırtıcı değildir (Arıtan, 2006).

Sovyet sanayi yerleşkelerindeki çarpıcı ideolojik fiziksel izlerden biri özel mülkün reddi ve devlet mülkü düşüncesi çerçevesinde yapıların organize edilmiş olmasıdır. Sınıf kavramının reddi ile desteklenen bu mekan üretimi anlayışı, birçok yerleşkenin içinde işçiler için kapsamlı sosyal tesisler, açık yeşil alanlar, ortak mutfaklar olarak ortaya çıkmıştır. Yani, yerleşkelerde komünal hayatı destekleyen birçok işlev bir arada görülebilmektedir. Özellikle işçi konutları ortak kullanım düşüncesini önemli ölçüde öne çıkarmaktadır.

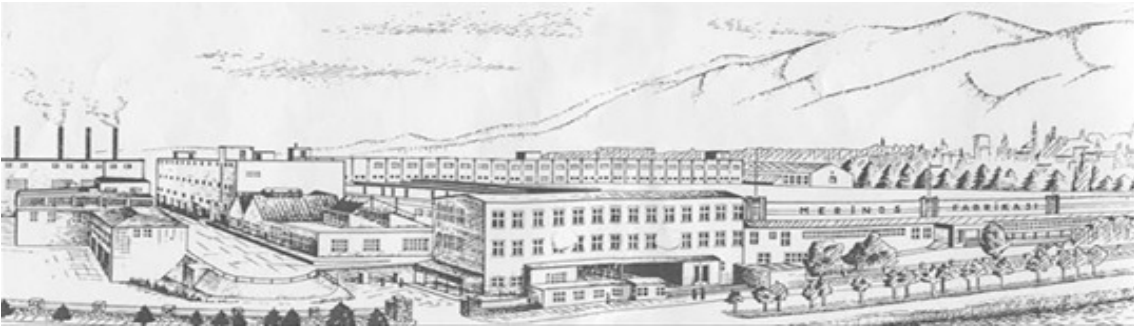
Şekil 3.12 : Lineer kentte bir komünal merkez.

İşçi yerleşkelerinin de bir parçası olan lineer kent kurgusu üzerinde ayrıca durulmalıdır. Ginzburg'un (sanayi yerleşkelerini de belirleyen) lineer kenti (Şekil: 3.12), merkezde sadece kamusal yapıları, kültür mekanlarını ve üniversiteleri bırakan, merkezden çıkan lineer akslarla ulaşılan noktalara konut alanlarını yerleştiren, ancak akslar üzerine komünal merkezleri koyan bir kent planı yöntemidir (Arıtan, 2006). Lineer örgütlenme ile, sosyalist ideolojinin yapısı, bir propaganda olmanın ötesinde, kişilerin hayatlarının kurgusunu keskin olarak belirlemeyi, yönlendirmeyi hedeflemektedir. Bu örgütlenme sayesinde, kamusal (yani devleti simgeleyen) yapılar en merkezde kültür yapıları ile konumlandırılarak, belki de en çok gidilmek istenen bölge haline getirilmiştir. Ayrıca, ana akslar boyunca yerleştirilen komünal merkezler de konumlarıyla kişileri kendilerine çekmeyi amaçlamaktadır, denebilir.

Türkiye Cumhuriyeti modernleşme projesinin “etkin modellemelerinden” biri olan Sümerbank yerleşkeleri, Sovyet sanayi yerleşkeleri gibi birçok ideolojik izi fizikselliklerinde barındırmaktadır. Arıtan'a göre devletçilik ilkesini öne çıkaran ve devlet merkezli sanayileşme hedefi güden bu yerleşkeler, modernleşme projesinin ötesinde, kapitalist ve sosyalist ideolojilerin de izlerini taşımaktadır; Batı merkezli kapitalist oluşuma ve Sovyet merkezli sosyalist uygulamalara işaret eder. İçerdikleri farklı yapılarla kendine yeten komplekslerdir. Yerleşkeler öncelikle içerdikleri modern hayatı temsil eden işlevler açısından büyük önem taşımaktadır. Bu işlevler, fabrika ve üretim bölümlerinin yanısıra erkek-kadın ortak kullanımlı sosyal tesisleri, meydanları, toplanma alanları, yeşile ayrılmış bölümleri olarak sıralanabilir. Daha sonra bu işlevlerin biraraya geliş şekilleri vurgulanmalıdır; açık/kapalı toplanma alanları komplekslerin merkezinde olmuş ve bazılarında anıtlar ya da saat kuleleri ile desteklenmiştir. Hatta Malatya yerleşkesi (Şekil: 3.13), Arıtan'ın altını çizdiği gibi “Cumhuriyet meydanı – hükümet konağı – bulvar” dizgesini mikro ölçekte kısmen yaratmaktadır. Diğer örneklerde de bu dizgenin özellikle ana giriş ile üretim bölümü arasında oluşturulduğu görülmektedir. Bazı yerleşkelerde oluşturulan Atatürk Bulvarları, buldukları şehirlerin ana aksları ile bütünleştirilmişlerdir (Arıtan, 2005).

Şekil 3.13 : Malatya Sümerbank yerleşkesi, giriş ve sosyal merkez.

Şekil 3.14 : Merinos Yerleşkesi (Yaklaşık 1950'ler)

Bilgin, özellikle Amerika ve İngiltere'nin doğu bölgelerinden başlayarak 1920'li yıllardan 1980'li yıllara kadar olan dönemde, kamu sektörünün *merkezsizleştirmeye* katkıda bulunduğunu ifade eder. Böylece merkezden uzak kentlerin ortaya çıkmasına önyak olunmuştur. Büyüyen kentlerin oluşumlarında, hâlâ devlet, dolayısıyla devletin kuralları belirleyiciliğini sürdürmüştür (Bilgin, 2006).

20. yüzyılın sonuna yaklaştıkça kent örgütlenmesini etkileyen, herkesin katılımına açık olmayan, yepyeni sınırlar çizen bir kent üretimi eğilimi de göz ardı edilemeyecek derecede önem kazanmıştır. Kent ve kent parçalarında egemen ideolojinin varlığını sorgularken, bu değişimler daha da önem kazanmaktadır. Yani, kent üretimindeki belirleyici kamu sektörüken, 80'li yıllardan itibaren çok uluslu şirketleri büyüten piyasa ekonomisi olduysa, bu durumda egemen ideoloji de belki de bu durumun dayattıkları olarak ileri sürülebilir (Bilgin, 2006).

Kentsel üretimi büyük ölçüde etkileyen ve hatta belirleyen geç kapitalist piyasa ekonomisi, günümüz kentlerinde kendini çok sayıda proje ile göstermektedir. Kent parçalarının verimli birer yatırım potansiyeline dönüşmesiyle önem kazanan gayrimenkul sektörü, kentin fiziksel çevresinde kendini çeşitli projelerle

göstermektedir. Genellemek gerekirse bu projelerin ortak yanı büyük ölçekli ve çok işlevli olmalarıdır (Bilgin, 2006). Böylelikle, kent parçalarının kamusal alanları sınırlar ve kopuklukların belirlediği mekanlara dönüşür. Kentler, kapalı yerleşmeler (siteler) ve büyük ölçekli projelerin baskın etkisiyle toplumsal ayrılmayı pekiştirmeye devam eder.

Herkesin katılımına açık kamusal alanların sekteye uğratılmasıyla, politik çatışmaların gerçekleştiği alanlar da yitirmeye başlar. Politik çatışmaların kamusal alanlarda gerçekleşmemesiyle belki de egemen ideoloji kendini başka türlü kanıtlamış olur.

4. EGEMEN İDEOLOJİLERE FİZİKSEL ÇEVREDE DİRENÇ

4.1 Direnç ve Mekan: Filtreler, Stratejiler, Taktikler

“Bugünkü hedef belki de ne olduğumuzu keşfetmek değil, olduğumuz şeyi reddetmektir. Modern iktidar yapılarının eşzamanlı olarak bireyselleştirmesi ve bütünselleştirmesi olan bu siyasi ikili kısıtlamadan (double bind) kurtulmak için ne olabileceğimizi tahayyül etmek ve bunu gerçekleştirmek zorundayız.” (Foucault, 2005:68)

Harvey, modernite ve modernizmin kültürel hareketler üzerinde bırakmış olduğu etkiyi anlatırken, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ABD’de bütün sanatçıların buluşmasından başlar ve Amerika’yla ilgili her şeyin Batı kültürünün özü olarak *kutsanmasından* bahseder. Bunun belirli tüketim ürünlerinin dışında, sanatta soyut dışavurumculukla da yapıldığını belirtir. Ona göre, bu noktada sanatsal başkaldırı saldırgan bir liberal ideolojiye dönüşmüştür. Bu şekilde “modernist estetiğin özgül bir türü, resmi bir sistem ideolojisiince özümşenerek tekellerin iktidar ve kültürel emperyalizm bağlantısı içinde kullanılması” gündeme gelmiştir. Dolayısıyla “modernizm gereci”nin herhangi bir ideolojiye karşı “devrimci bir panzehir” olamayacağı sonucuna varılmıştır. Harvey’ye göre, 60’lı yılların modernizm karşıtı akımlarının ortaya çıktığı ortam böyle bir ortamdı. Bu karşı kültürler, anti-otoriter davranış kalıpları içinde, kurumsallaşmış iktidar ve devletler tarafından üretilen her türlü teknik-bürokratik rasyonalitenin baskıcı özelliklerine karşı duruyorlardı. Dünyada özellikle belli şehirlerde 1968 yılı büyük isyankar hareketlere tanık oldu. Modernitenin evrensel iddiaları, liberal kapitalizm ve emperyalizmle birleşerek başarısını katlamıştı ve işte bu duruma karşı, “yüksek modernist kültürün hegemonyası”na karşı, küresel bir direniş hareketinin temelleri atıldı. Kısacası, Harvey’ye göre 1968 hareketi, postmodernizmin erken bir habercisi gibiydi. Bu direnişle ilgili altı çizilmesi gereken, direnişin “günlük yaşamın eleştirisi aracılığıyla bireyselleştirilmiş kendini gerçekleştirme alanları” üzerinde durmasıdır (Harvey, 2006).

Harvey'nin görüşlerinden yola çıkarak, modern sonrası dönemde ortaya çıkan direnişlerin bireysel eğilimler gösterdiği ileri sürülebilir. Bireysel dirençlerin mekanları kuşkusuz çok daha karmaşık olacaktır, ancak mekanları baskıcı ya da direncin mekanları olarak ayırmak mümkün değildir. Her mekan kendi içerisinde farklı eğilimleri ortaya çıkaracak farklı potansiyeller barındırabilir (Foucault, 2001). Önemli olan fiziksel mekanların hangi nitelikleriyle direncin var olabilmesine katkıda bulunduğunu anlamaktır.

Bir yandan tarih bir yandan da sosyoloji gibi alanlarla yakınlaşarak mekanın önemini ortaya koyan coğrafya ve birçok coğrafyacı (Soja, Harvey, Pile...vb.) sayesinde toplumsal yapı ve mekan arasındaki birçok ilişki kavramsallaştırılmaya başlanmıştır.¹ Böylelikle mekan “günümüz toplumlarının anlaşılması ve dönüştürülmesi açısından temel öneme sahip bir kategori” olarak kabul edilebilmeye başlamıştır. Mekan hem bir toplumsal ürün (sonuç), hem de toplumsal yaşamın belirleyicisi (neden) olarak kabul edilmelidir (Işık, 1994). “İnsanlar mekanları yapar, mekanlar da insanları”. Bu kabul yapıldıktan sonra, artık mimarlık yalıtılmış anıtsal bir obje olarak görülemez ve toplumsal yapı ve işleyişine dair birçok cevaba bu şekilde ulaşılabilir (Borden ve diğ., 2001).

Özellikle son 20 yıl içerisinde direnç kavramı birçok coğrafyacı tarafından mekanla ilişkilendirilerek incelenmiştir. Mekan ve kimlik politikaları üzerine çalışan Pile, direncin haritalarının çıkarılmasının (mapping), kısmen görsel ifadeleri olduğu için (grafitiler, protestolar, yürüyüşler, patlamalar, vb.), kısmen de her direnç bir mekana ihtiyaç duyduğu için mümkün olacağını belirtir. Ancak Pile, direncin farklı coğrafyalar ortaya çıkardığını ve dolayısıyla değişken ve özgün bir mekansallığı olduğunu vurgular. Harvey toplumsal sınıf farklılıkları ve ekonomik sömür(ül)me kavramları ekseninde direnişi incelerken, Castells direnişin sivil toplumda başladığını kabul eder. Pile farklılaşan bu fikirler ışığında kendi direnç ve direniş kavramlarını şu şekilde oluşturur: Direnç *yeniden haritalanmak* (“remap” kelimesini kullanır) istenirse, bu, güç ilişkilerinin eksik, tutarsız, belirsiz, bozulmaya yüz tutmuş ve garip olduğu noktalarda aranarak başarılabilir (Pile, 1997).

¹ Coğrafya biliminin modernite ve çizgisel tarih anlayışının dışında konumlanması üzerinde Işık değişik tespitlerde bulunmuştur. Ona göre coğrafya diğer sosyal bilimlerin aksine aydınlanma felsefesine ve modernleşme projesine bağlı kalmak zorunda kalmamıştır.

Foucault, gücün (ya da erkin) her zaman bir dolaşım halinde olduğunu vurgulamıştır. Gücün sürekli taraf değiştirdiği kabul edilecek olursa, geleneksel tarih yazımında olayların aktarılmasındaki bazı problemler de görünür kılınabilir. Geleneksel anlatı, egemen gücün sürekliliğini pekiştiren eğilimler göstermektedir ve direnen güçlerin bu egemen güç karşısında bir önemi olmadığını düşünülmesine sebep olmaktadır. Geleneksel anlatının içerdiği açıklamalar gücün egemenliğe eşit olduğunu varsayar ve bahsettiği direnç durumlarıyla egemen ideoloji bağlamında ilgilenir. (Sharp ve diğ., 2000) Dolayısıyla, özellikle geçmişle ilgili örnekler daha da dikkatli bir şekilde ele alınmalıdır. Egemen ideoloji doğrultusunda oluşturulmuş tarihsel anlatı doğal olarak direnç durumlarını kendini olumlar şeklinde aktarmış olacaktır.

Sargın, kapitalizme ve kapitalist mekansal uygulamalara tamamen olumsuz bakmamak gerektiğini hatırlatır. Çünkü bu tür yaklaşımların, direnç kültürünün ve özgürleştirici sosyal dönüşüm potansiyellerinin gözden kaçırılmasına neden olabileceği kabul edilmelidir (Sargın, 2002). Işık ise mekanın potansiyellerinin varlığını şu şekilde belirtir:

“Eğer mekan, toplumsal-kültürel pratiklerin oluşumunda önemli bir rol oynuyorsa, mekanı, mekansal deneyimlerimizi bu pratiklerin yeniden üretimine karşı koyabileceğimiz bir platforma dönüştürebilir, mekana politik bir anlam (ve potansiyel) yükleyebiliriz.” (Işık, 1994:25)

Direncin oluşumu ve direncin getirdikleri mekanın potansiyelleri arasında sayılabilir. Önemli olan direncin neye karşı olduğunun tanımlanabilmesidir. Her durumda, tanımı itibariyle direnç bir baskıya veya baskı türüne karşı bir çeşit tepki anlamına gelmektedir. Direncin ortaya çıkması için temel gereklilik ise birçok korkutucu “düşman ışını” içinden doğru düşmanı belirlemektir (Pile, 1997).

Habermas’a göre politik kamusal alan, “sınıfsal sınırların ötesine geçmiş ve toplumsal katmanlaşma ve sömürünün binlerce yıllık zincirlerini kırmış” bir sivil toplumdan destek alabilir (Özbek, 2004). Sargın, Habermas’ın kamusal alan anlayışından yola çıkarak ortaya koyduğu kamusal alanın politik niteliklerinden bahsederken, *kapitalist kentte burjuva kamusal alanın hegemonik çatışmaları resmettiği savaşı* kentliler tarafından ne şekilde ele alındığını, ya da kentliler üzerinde ne tür etkileri olduğunun önemini belirttiğini vurgular. Çünkü, ona göre, *ideolojik-kurgusal üst söylem* beraberinde *kaypak-edilgen-saldırgan alt söylemleri* getirmektedir (Sargın, 2002).

Bir eylem olarak direnci ve doğasını anlamak için toplumsal yapıyı ve güç ilişkilerini, hatta *güç alanlarını* anlamak gerektiği ortadadır. Bu güç alanının özne ile erk sahibi özne arasında gerçekleştiği kabul edilebilir. De Certeau bir *istek öznesi* ile bir *erk öznesi* arasında belirli bir çevre içine gerçekleşen hatta bu çevreyle yalıtılarak oluşan “güç ilişkilerinin ölçülüp tartılmasına *strateji* adını verir. Strateji bu belirli çevre ile ilgili olup belli bir *aidiyet* anlayışı içermektedir. Ancak *taktikler* gene güç alanlarında varlık gösterirler ama bir çevreye mahsus değildirler; onlar, mevcut ile oynama ve olayları fırsatlara çevirme eğilimindedirler. Gündelik hayatta sıkça rastlanan eylemlerin birçoğunu oluşturduğu iddia edilebilecek taktikler zayıfın güçlü olana karşı mücadelesi anlamına gelmektedir (De Certeau, 2008). De Certeau'nun taktik ve strateji tanımları askeri metaforlardır, ancak amaç, gündelik hayat pratiklerinin ve güçsüzün eylemlerindeki potansiyeli vurgulamaktır (Tonkiss, 2005).

Direnç eylemlerinin kavramsallaştırılıp gruplandırılması çok güçtür; günlük hayatın getirdikleri ile başa çıkma şekli olan çoğu eylem sayılabilir; grafiti yapmaktan sokakta yürüme şekline kadar birçok eylem bu listededir. Direncin varlığını belirleyebilmek için bu yüzden *erkin stratejisi* ile *direncin taktiklerini* birbirinden ayırabilmek gerekir. De Certeau'ya göre direnç belirli bir çevre ile sınırlı olmasa da gerçekleşmek için bir mekana ihtiyaç duyduğu kadar mekanı *kendiler* (appropriate) ve onu başka bir mekana dönüştürür (Pile, 1997).

Birey (ya da özne) ile kent arasındaki mesafeyi tanımlamanın bir yolu da bu ilişkiyi filtreler ve taktikler olarak düşünmektir. Birçok karmaşık etkileşimi kavramsallaştırabilmek için kısaca filtrelere hafıza, deneyim ve kimlik; taktiklere ise *kendileme* (appropriation), hakimiyet kurmak (domination) ve direnç denebilir. (Borden ve diğ., 2001). Daha önce belirtildiği gibi, taktikler stratejilerin aksine bir çevreye mahsus olmadıklarına göre, fiziksel çevre ve mimari ile kurdukları ilişkinin üzerinde özellikle dikkatli durmak gerekir. (İleride örneklerle ele alınacaktır.)

Direnç elbette sadece taktikler olarak görülmemelidir. Çeşitli durumlarda, aslında direnç de stratejiler ile kendini var edebilmektedir. Bu durumlarda, stratejik direnç çoğunlukla kendine “ev” inşa etme çabası içindedir. Stratejik direnç, pratikleri ve eklememesi yer ile temel bir ilişki içindedir, bu yerler sınırlı veya stabil olmamakla beraber birbirleri ile bağlantılıdır. Böylelikle direnç hareketlilik kazanmış olur. Direncin hareketliliği ağlar, evler (homeplaces), hedefler oluştururken, bir yandan da yerlerin materyali sembolik ve hayali karakterleri direncin eklememesini

(articulation) sağlar, böylelikle yerlerin anlamları geçici ya da kalıcı olarak değişebilir (Routledge, 1997). Strateji ile kendini var eden direnç örneklerinin, daha kapsamlı ve daha örgütlü olma eğilimi gösterdikleri ifade edilebilir.

4.2 Kendiliğinden Direnç

Egemen ideolojinin ne olduğunu tanımlamanın zor olduğu düşünülürse, ona karşı çıkan direnci tanımlamanın daha da zor olduğu ifade edilebilir. Egemen ideolojilerin mekanlarının sabit olmayışı gibi, dirençlerin mekanlarının da tanımlanması güçtür. Ancak bilinen şudur: Egemen ideoloji değişerek var olmaktadır ve bunu takiben dirençler de oluşur.

Dirençler *taktik* ya da *strateji* olsalar da belirli bir çevre ile sınırlı olmayabilirler. Bu yüzden varlıkları daha parçalı ve süreksiz olarak karşımıza çıkar. Kullanıcı ya da özne tarafından, çoğu örnekte kentin öznelere tarafından ortaya çıktıklarını belirtmek gerekir. Her ne kadar sınıflandırmak zor olsa da, en basit şekilde mevcut yapıyı çevreye ve toplumsal yapıya olduğu gibi karşı çıkan eylemler ile mevcutun değiştirilmesine yönelik eylemler olmak üzere iki temel gruba ayrılabilirler.

4.2.1 Mevcuta karşı direnç taktikleri

Egemen ideolojinin ya da hegemonyanın öngördüğü şekilde ortaya çıkmış kent mekanlarının boşluklarıyla beraber farklı yorumlanabilmesi, o mekanların anlamının yeniden oluşturulmasını sağlar, ve böylelikle mevcut olan mekanın başkalaştırılması söz konusu olur. Mekanın başka şekilde yorumlanması, mekanın içerdiği ve ortaya koyduğu güç ilişkilerini hiçe sayma potansiyeli taşır, böylelikle, kendi kurallarını kendisi koyar ve mevcutu bambaşka şekillerde değerlendirir. Gündelik hayat pratikleri ile gerçekleştirilen bu eylemler kaykay yapmaktan kulaklıkla müzik dinlemeye, farklı kodlarla giyinmekten grafiti yapmaya, gece dışarı çıkmaktan işgal evlerinde yaşamaya kadar çok çeşitli örnekler ile ifade edilebilir. Ancak mekan, fiziksel çevre ve mimari olarak sınırlandırıldığında, liste biraz daralır: işgal evlerinde yaşamayı seçmek, kaykay kaymak, grafitiler ve diğer sokak sanatları mevcut toplumsal yapı ve yapıyı çevresine karşı direncin en belirgin yöntemleri ve örnekleri olarak sıralanabilir.

Kaykaycılar hem varlıkları hem de eylemleriyle kenti bambaşka şekilde algılayıp kullanırlar. Kentin düzlüklerini, eğimlerini, merdivenlerini, trabzanlarını,

otoparklarını, rampalarını ve daha birçok ögesini başka bir şekilde yorumlayarak bu mekanlara anlam yükler, mevcut anlamlar ile oynar, anlam olmayan yerde anlam yaratırlar. Kaymayı *mimarinin edimsel eleştirisi* olarak ele alan Borden, kaykaycıların kent hayatına hem form hem de politik anlamda meydan okuduklarını ileri sürmektedir. Kodlanmış politik bir program ya da bilinçli bir kuramsallaştırma (theorization) olmadan, gündelik hayat pratiği içerisinde kaymak, çalışmak yerine keyfi, piyasa değeri yerine kullanım değerini, pasiflik yerine aktifliği önerir (Borden, 2001).

Kültürü ve varlığıyla kentin fizikselliğini bambaşka bir şekilde yorumlayan kaykaycıların bir araya gelerek oluşturduğu bazı eylemlerden de bahsedilebilir. Kültürlerini savunmak ve varlıklarını diğer kentlilere kanıtlamak isteyen kaykaycıların eylemlerine bir örnek olarak, her sene temmuz ayında gerçekleşen “Kaymaya Git” günü (Go Skateboarding Day) gösterilebilir. Kendileri protestodan çok kaykay tatil günü olarak belirtse de aslında eylem niteliği taşıyan bu gün, 2009 yılında aynı anda 35 ülkede gerçekleştirilmiştir. Eylemin New York ayağının bir kısmı da trafikte ters yöne giderek diğer kentlilerin kafasını karıştıran kaykaycılar, eylemlerini tamamen kendi imkanlarıyla düzenlediklerini, kaykay dükkanları katılsa da bir yönetici veya karar mekanizması olmadan, sadece bir araya gelerek oluşturduklarını, ve sloganlarının dünyayı ele geçirmek olduğunu ifade ediyorlar (Url-1) (Şekil: 4.1).

Şekil 4.1 : 1200 kaykaycının katıldığı 2009 “kaymaya git” günü (Go Skateboarding Day, GSD), New York trafiğinde kayanlar.

Borden’a göre, 1980’lerden itibaren, kaykay parklarının (skateparkların) inşasına rağmen, kaykaycılar kent mekanlarını tercih etmişlerdir; çünkü kaymak sadece

mimarinin bir eleştirisi değil ayrıca kapitalist soyut mekanın ekonomik mantığının da bir eleştirisidir. Gücün, ideolojinin ve sembollerinin yoğun olarak varolduğu alanlar tercih edildiğinde, kaymanın eylem olarak bir direnç olduğu daha da belirginleşir. Birçok farklı şehirdeki örneklere göre de, kaykaycılar kent hayatının yoğunlaştığı ve merkez denilebilecek yerler seçmektedirler. Londra’da South Bank’te, Prag’da Ulusal Tiyatro’nun önünde, Paris’te Bernard Tschumi’nin Parc La Villette’inde görülebilirler (Borden, 2001). Borden’ın örneklerine bir diğeri eklenecek olursa, her saatte kaykaycılarla dolu Barselona’da Richard Meier’in Modern Sanatlar Müzesi gösterilebilir. Girişindeki rampalarla birleştirilen düz alan adeta kaykaycılar için tasarlanmıştır. (Şekil: 4.2)

Şekil 4.2 : Modern Sanatlar Müzesi ve önündeki kaykaycılar, Barselona.

Gücün, ideolojinin ve sembollerin olmadığı alanlarda kaymak ise, anlam olmayan yere anlam yüklemek, ya da mevcut olanı olduğu gibi kullanılmamasıyla bambaşka bir şekilde anlamlıdır. Bu, grafitide de olduğu gibi kentteki *artık mekan*ların kullanılmasıdır. Grafiti birçoklarına göre başlı başına bir yaşam tarzıdır. Giyimden müziğe, yasadışı geçici duvar yazılarından, yasal ve kalıcı imajlara kadar birçok şekilde varlığını gösterir. Grafitiler genellikle kentten kişisel sorunlara kadar birçok kaygı ve tepki ile yapılırlar, amaç mesajı mümkün olduğu kadar çok iletmektir. Bu yüzden, tren vagonları bile kent duvarları kadar önemli zeminler olarak görülebilmektedir.

Grafiti ve sokak sanatının, yapılı çevreye ve mimariye yaptığı müdahalelerle son derece karakteristik bir direnç yöntemi, bir taktik olduğu belirtilmelidir. Birçok grafiti sanatçısı arasında bazıları özellikle direnç anlamında işlerinin içerdiği mesaj ile daha çok öne çıkarlar. Kent yaşamı ve toplumsal yapı ile ilgili kritik mesaj içerirler. Fransız sanatçı YZ savaş karşıtı ve tüketimi eleştiren işleri ile biliniyor. “Şişmanlıyoruz” (We Are Getting Fat) adlı bir seride sayısız duvara görenlerin yadırgamayacağı, hatta yakın hissedebileceği şişman insanlar çiziyor. Kendi

ifadesiyle, sürekli karşılaşılan kent duvarlarının insanların kent yaşamlarına nasıl müdahale ettiğiyle ilgileniyor (Şekil: 4.3) (Ganz, 2007).

Şekil 4.3 : Kadın sanatçı YZ ve “şişmanlıyoruz” (we are getting fat) serisinden bir işi.

Toplumsal yapıyı farklı açılardan eleştiren en ünlü grafiti sanatçılarından biri de Banksy’dir. Yasadışı çalışmalarından dolayı kimliğini saklamak durumunda olan sanatçı, dünyanın çok farklı yerlerinde işlere imza atmıştır. Güvenlik sistemlerinden Filistin duvarının anlamına kadar birçok konuyu gündeme getirmeyi başardığı söylenebilir. Banksy’nin Filistin duvarında birçok işi bulunuyor (Url-2, Url-3).

Şekil 4.4 : En ünlü grafiti sanatçılarından Banksy, bir evin güvenlik kamerası.

Şekil 4.5 : Banksy'nin Filistin duvarı üzerinde yaptığı işler.

4.2.2 Değişime karşı direnç stratejileri

Daha önce de ifade edildiği gibi stratejiler, taktiklerden farklı olarak belirli bir çevreyle ilgilidirler. Stratejilerin kaynakları kadar eklemlemeleri (articulation) de bu çevre ile birebir ilişkilidir. Belirli bir değişime tepki olarak ortaya çıkan bu direnç türleri ve yöntemleri, söz konusu çevreyle ilgili belirli bir aidiyet üzerinden varlık bulurlar. En belirgin örneklerin, çeşitli kentsel uygulamalara karşı yıkılma tehlikesi altındaki konut bölgelerindekilerin yanısıra değişen konut politikalarına karşı olduğu söylenebilir.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentsel mekan üretiminin en önemli belirleyicilerinden birinin otoyollar olduğu bilinmektedir. Yollar, mekan üretiminin başlıca aracı olmuştur. Otoyolların toplumsal sınıfları pekiştirme eğilimleri Lefebvre ve Durumcular tarafından dile getirilmiş, 90'lı yılların başından itibaren de birçok politik oluşumun gündemi haline gelmiştir. Bu politik oluşumlar, ya da grupların savundukları otoyolların kendi anlamlarının da ötesinde bu otoyolların gündeme getirdiği sosyal yapının çelişkileri olmuştur. Verilen mücadelenin hem etik hem de

çevreci kaygılar taşınması gerektiği, çünkü bu iki bakışın da aslında bir bütün olduğu düşüncesi ifade edilmiştir (Url-4).

1994'te Güneydoğu Londra'da Claremont yolu olarak bilinen konut bölgesi yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmasıyla, sokak sakinleri direnişe geçer ve zaman içinde bu direniş çevre bölgelerden sanatçıların ve birçok aktivistin katılımıyla bir direniş sahasına dönüşür. Yol üretimini kapitalist gelişimin sembolü olarak gören bu direniş, sokaktaki terkedilmiş arabaların sloganlarla donatılmasından ev cephelerinin boyanmasına, mevcut yapıların dış strüktürlerle modifiye edilmesinden sokakların çeşitli aktivitelerle canlandırılmasına kadar birçok mekansal değişime, mekana yeni anlamlar yüklenmesine önayak olmuştur (McCreey, 2001) (Şekil: 4.6).

Şekil 4.6 : Lonra Claremont yolunda kule strüktürü.

Konut politikalarına ve mevcut toplumsal yapının yıkıcı olduğu düşünülen birçok unsuruna, konut alışkanlıkları üzerinden verilen tepkilerin fiziksellik bulduğu örnekler arasında işgal evleri ön sırada gelmektedir. İşgal evleri, büyük Avrupa kentlerinde uzun zamandır kullanılmamakta olan binaların, kendine ev arayan bir grup tarafından işgal edilip ev ilan edilmesiyle ortaya çıkar. Herhangi bir para alışverişi olmadan, sadece polise (ya da bazı durumlarda yatırım yapmak isteyen emlakçılara) direnerek evler korunur, sahiplenilir, paylaşılır ve zaman zaman politik de olan birçok etkinliğe mekan olur (Url-5).

Batı ülkelerinde, özellikle Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'ndan 80'li yıllara dek süren ucuz kiralık konut uygulaması değişip, büyük emlak şirketlerinin büyük

yatırımlarının söz konusu olmasıyla birçok insan kentin dışına doğru itilmek zorunda kalmıştır. Böylelikle, toplumsal yapıya tepkisi ile yaşam tarzı oluşturmuş birçok gencin yanında, değişiklikleri kabullenmeyen birçok yaşlı da evlerini korumak adına mücadele halindedir (Atayurt&Genç, 2008). İşgal evleri, sadece gençlerin ya da yaşlıların meselesi olmaktan da çıkar; her tür konut sorunu yaşayanların yanında olmanın yanısıra, zaman içinde sol düşünce içerisinde kadın haklarını ve azınlıkları önemseyen politik bir harekete dönüşür (Url-6).

İşgal evleri ve zaman zaman gençlik merkezleri olarak anılan bu mekanların, kent ve kent mekanı ile ilgili altını çizdikleri önemlidir. Öncelikle, çürümekte olan yapılar çevreleriyle beraber yeniden kullanılırlar ve böylece kente yeni anlamlar katılmış olur. Egemen piyasa düzeni ve toplumsal yapının ötesine geçmeyi hedefleyerek, birçok kentteki mekanı değerlendirirler. Kendi hayat koşullarını belirleyerek, piyasanın onlara önerdiklerini değil, şartları yorumlayarak işgal ettikleri yeri değerlendirirler. Böylece ne emlak piyasasının dayattıklarına, ne egemen toplumsal yapının beklentilerine, ne devletin kurallarına, ne de bütün bu otorite ve güç odaklarıyla işbirliği içinde mekan üretenlere bağlı kalmış olurlar. Mevcut bir yapıyı, olabildiğince kendilerine uygun hale getirmekle, özne olarak nesne ile daha özgür bir ilişki içine girerler.

Değişime karşı direnç stratejilerinin Batı dışında ve çeperindeki coğrafyalarda daha farklı fiziksellik bulduğu ifade edilmelidir. 3. Dünya'nın ciddi bir nüfusunun Batı'ya oranla daha dengesiz büyüyen kentleri, Türkiye'de gecekondu mahalleleri olarak da anılan kenar mahallelerinde, kentlerin büyüme hızıyla doğru orantılı olduğu iddia edilebilecek müdahalelere de maruz kalır. Sulukule ve Başibüyük (Şekil: 4.7) gibi mahallelerde yaşananlar, bu müdahalelere verilen çarpıcı ama belki de kavramsallaştırılması daha güç direniş örnekleri olduğu ifade edilmelidir.

Şekil 4.7 : Başibüyük sakinlerinin protestosu.

4.3 Mekan Üretiminde Direnç ve Arayışlar

Toplumsal yapının ve belirleyiciliği gittikçe artan hakim uluslararası piyasa ekonomisinin karşısında, rolü kadar tavrını da sorgulayan mimarlık ve tasarım alanları, özellikle 60'lı yıllardan itibaren egemen olana karşı farklı söylemler üretmekte ve çeşitli alternatif uygulamalara imza atmaktadır. 50'li yıllarda manifestolarını bir araya getirmeye başlayan Durumculardan günümüzde gerilla taktiği ile kent alanın(d)a çeşitli müdahaleler yapan küçük çaplı ofislere, üretim şeklinden tüketim şekline birçok düşünce ve uygulama karşımıza çıkar.

Durumcular, 1957-1972 yılları arasında politik aktivizmi yeniden tanımlamış küçük topluluk, manifestolarıyla beraber sanat ve mimari üretimi ile ilgilenmişlerdir. Lefebvre ve De Certeau'nun düşüncelerine paralel olarak ana akım üretimlerin dışında durarak hâlâ süregelmekte olan büyük yankılar uyandırmışlardır (Wigley, 2001). İçlerinde Guy Debord'un da bulunduğu Durumcular, 50'li ve 60'lı yıllarda, gücün devlet, sermaye ve medyasında, toplumsal önceliklerin de sosyal sınıflar üzerine kurulu olduğundan eminlerdi ve çalışmalarını gündelik hayat ve içerdiği potansiyeller üzerinde yoğunlaştırdılar. Kentlerin giderek sosyal sınıfları pekiştiren bir değişim içinde olduğunu ve bu sosyal ayrışmanın aşılması gerektiğini savundular (Sandler, 1999). Durumcuların mekan üretimi üzerine ortaya koydukları düşünceler, mekan üretiminin sürecinden ortaya çıkan ürünün niteliğine, üretimin mümkün olan her noktası ile ilgili olmasıyla dikkat çekicidir.

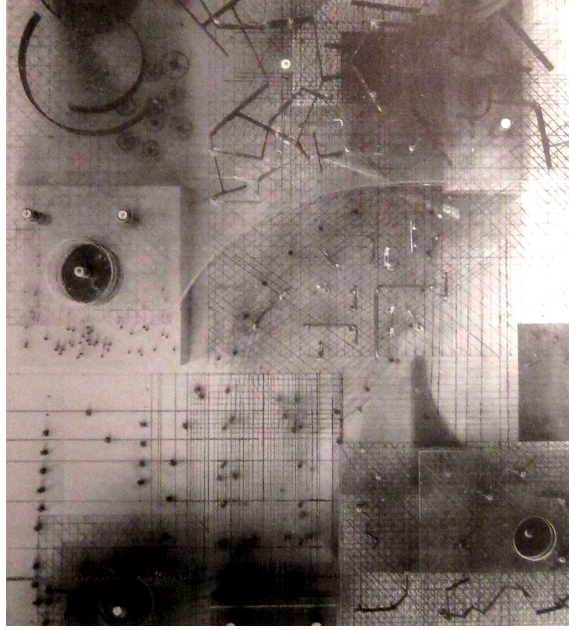
Durumcuların kurucu üyelerinden (aslında ressam olan) Constant, New Babylon projesi ile yukarıda sözü geçen düşünceleri oldukça somutlaştırmıştır. Geleceğin

kenti olarak düşündüğü New Babylon'un senelerce sadece modelini yapmış, ortaya çıkan model(ler)in çeşitli noktalarının tek tek nasıl farklı yaşanabileceği üzerinde durmuştur. Yapmış olduğu modellerin alışlageldiği gibi çizimlerini yapmak yerine fotoğraflarını çekmiş, haritaları yeniden işlemiş, kolajlar yapmış ve birçok tekniği birarada kullanmıştır. Sonsuz ihtimalin mekandaki karşılığını araştırmıştır. Diğer durumcularla ortak kaygılarından biri de zaten budur. Constant'ın bu çalışması ile ilgi hep tekrarladığı şey, temel prensibin "sürekli değişim" (constant change) olduğudur (Wigley, 2001) (Şekil 4.8).

Şekil 4.8 : Constant'ın New Babylon projesinin sembolik temsili, 1969.

Constant'ın ana akım üretimin dışındaki duruşunun en belirgin kanıtları hem üretim sürecinde, hem üretilenin temsilinde, hem de üretilenin kullanılmasında aranabilir. Mekanın sonsuz ihtimaller üzerine kurulu olabileceği düşüncesi; sonsuz ihtimal ve duruma gebe olan üretilen mekânın temsilinin de bu şekilde yapılması ile desteklenir. Böylelikle temsil tekniği, temsil ettiği şeyin bir örneğini oluşturur (Şekil 4.9).

Şekil 4.9 : Constant, New Babylon, “Orinet Sector” modeli. Pleksiglas üzerine metal ve ink ile ağaç üzerine yağlı boya. 1959.

New Babylon tek bir merkezi olmayan şehrin olabileceği fikrinin üzerine gider. Sokakların, şehrin *gerçek hayat* mekanları olduğu kabulünü yapar. Constant, çevre ile davranış arasında samimi bir ilişki üretilmesi için geniş boş alanların yeterli olmadığını, yapılı çevrenin gerekli olduğunu, yani önemli olanın yaratılabilecek ihtimaller ve ortaya çıkabilecek karşılaşmalar olduğunu savunur (Sandler, 1999). Tek merkezli şehir fikrine karşı çıkan Constant’ın Durumcular’dan olmasa da bir yandaşı da Aldo van Eyck’tir. Constant gibi kendisi de Hollandalı olan van Eyck, Constant’ın aksine hayatı boyunca hep mimar olmuş, ünlü C.I.A.M. toplantılarına bile katılmıştır. Ancak bu toplantılarda insan ölçeğine öncelik verdiklerini savunan ve eleştirel yaklaşımlarıyla bilinen, CIAM ve Uluslararası Stil’in önceliği işlevselcilikken, onun yerine ilişkilerle ilgilenen Team 10 ekibinin bir parçası olmuştur (Bosma ve diğ., 2000).

Van Eyck’in mimari ürünlerinde, çok merkezlilik fikri Constant’ın New Babylon’unda olduğu gibi mevcuttur. İkinci Dünya Savaşı sonrası Amsterdam’ına, yıkıntı alanlarına tasarladığı yedi yüzü aşkın çocuk bahçesi bu fikri açıkça yansıtanın yanısıra, tasarımlarındaki sadelikleri ve esneklikleriyle alışılmışın dışına çıkarak kullanıcıları tarafından defalarca bambaşka yorumlanabilecek olmaları önemlidir. Van Eyck, sadece yıkıntı alanlarını değerlendirmekle kalmamış, aynı

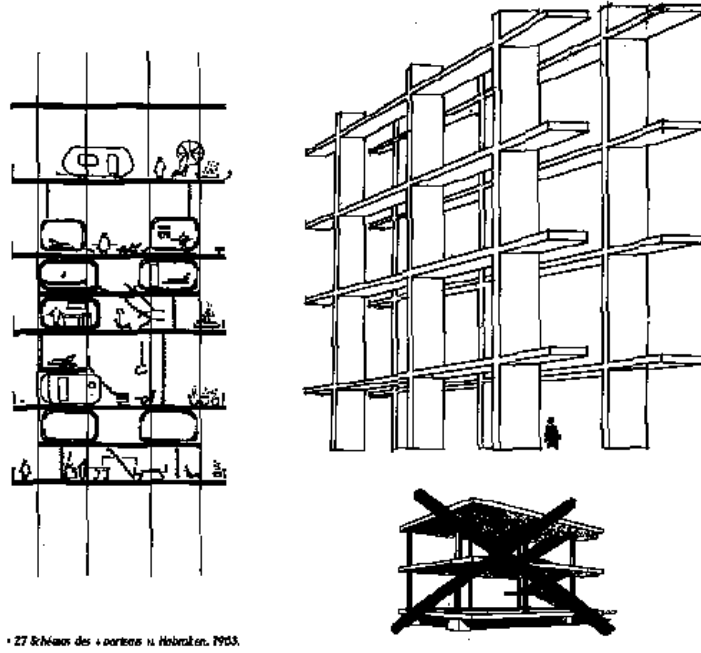
zamanda, çocukların hayal gücüne ve isteklerine göre şekillenmek üzere mekanlar yaratabilmiştir (Şekil: 4.10) (Ligtelijni, 1999).

Şekil 4.10 : Aldo Van Eyck'in Amsterdam'da sade tasarımlarıyla dikkat çeken çocuk bahçelerinden biri.

Savaş sonu Avrupa'sında gündeme gelen birçok sosyal tartışmanın eksenindeki Team 10 ekibinin, Durumcuların ve birçok sivil organizasyonun üzerinde durduğu ortak sorun toplu konut üretimidir. Hollandalı John Habraken, 1961'de *Support* adıyla İngilizceye çevrilen kitabında, bu konu üzerine düşüncelerini dile getirdi. İlk yayımlandığı yıllarda büyük yankılar uyandırmasa da, uzun vadede SAR (Hollandalı mimarlardan oluşan araştırma grubu) oluşumunun temellerini atmış oldu. Mimarlık ortamında alternatif bir üretim yolu önermiş olmakla beraber, SAR modeli ile mimari eğitimi de içine alan bir dünyayı etkilemeyi başardığı ifade edilmelidir (Bosma ve diğ., 2000).

Habraken'in, *Support* adlı kitabında dile getirdiği radikal alternatif, konutu ikiye bölme fikrinden yola çıkmıştır; ortak ya da komünel bölüm (support) ile özel sorumluluk alanları (infill). Mimar ve üreticiler, sadece bir strüktür olmanın ötesinde gerekli donanımları sağlayan ortak bölümden sorumlu olurken, konutun sakinleri de kendilerine ait olan özel alandan sorumludurlar; yani, üreticiler sakinlerin isteklerine göre değiştirebileceği bir model sunarlar (Şekil: 4.11). Infill denen özel alanlar, birbirlerinden bağımsız olduğu gibi yıkılıp yeniden inşa edilebilmektedir (Bosma ve diğ., 2000).

• 27 Schéma des « portés et remplis » Habraken, 1953.

Şekil 4.11 : Habraken'in ortak ve özel (support & infill) prensibini anlatan eskizleri.

Habraken ve diğer mimarlarıyla SAR oluşumunun, kısaca insanların kent hayatına yabancılaşmalarına ve buna sebeplerinden biri olan yaygın konut üretimine karşı duruşları ortadır. Ancak bu düşünce, mimari üretim ortamında birçok olumsuz tepki ile karşılaşmıştır. Bazı gruplar, Habraken'in düşünce ve metotlarını fazla naif olmakla ve yeteri kadar radikal olmamakla suçladı; çünkü bu gruplara göre, yepyeni bir toplum gerekiyordu, oysa Habraken'in önerileri, mevcut sosyal dengeler içinde sadece gücü yeniden dağıtıyordu. Yani, ortada net bir ideolojik bakış açısı yoktu. Ancak bir yandan da birçok önemli mimar ve avangart oluşumdan çok daha gerçekçi ve somut bir yaklaşım içinde oldukları ve böylelikle birçok organizasyonun desteğini de alarak araştırmalarını geliştirdikleri ve uyguladıkları da ifade edilmelidir (Bosma ve diğ., 2000).

SAR modellerinden yararlanan bir başka isim de Belçikalı Mimar Lucien Kroll'dur. Mimarlığını kendisi kaleme alan Kroll, yöntemlerinden, süreçlerinden ve hedeflerinden bahsetmeden önce, mimarlığın sınırlarında kalmamaya özen göstererek, geç kapitalizm, kuralları ve yarattığı mevcut durum ile ilgili saptamalarını bir araya getiriyor. Kendi ifadesiyle bu kitabın amacı, mimarlığı yanlış ekonominin baskısı altında mahveden bazı tasarımcıların, üreticilerin ve erk sahibi olanların kaygıları protesto etmektir (Kroll, 1987).

Kroll'un mimarlığında direnç, *endüstriyelciler* olarak adlandırdığı gruba, onların tüketim çılgınlığına ve geliştirdikleri militer konstrüksiyon anlayışına ve ortaya koydukları ağır fabrikasyonlara karşı belirgin olarak kendini gösterir. Çünkü, Kroll'a göre bütün bu üretilenlerin fiziksel olduğu kadar sosyal ve psikolojik etkileri de son derece önemlidir. Üretimde, en azından mimarlıkta, mekanik olan kendi kurallarını empoze ederken, organik olan verili duruma göre davranır. Kroll, domine eden bir merkezîyetçi olan ya da mimari ürünün nesneleştirdiği, bağlamsızlaştırıldığı bir anlayıştan uzak durarak daha çok çelişiklere izin veren ve bağlamla ilişki kurabilen geçirgenlik üzerine kurulu bir üretim içerisinde olmayı tercih etmektedir (Kroll, 1987).

Şekil 4.12 : Tıp Binası, Brüksel

Bütün bu saptamalar sonucu ortaya konan tercihler doğrultusunda Kroll, mimari üretimde endüstriyel olanla el sanatlarını bir araya getirmeyi önerir (Şekil: 4.12) ve aynı zamanda endüstriyel elemanları bilgisayar teknolojisinin de yardımıyla daha karmaşık ve çeşitlilik sağlayacak bir şekilde bir araya getirir.

Aldo Van Eyck'in iç ve dış sınırları elimine etmesi gibi, Kroll da peyzaj ile yapılı olanı birbirine geçirir; bitkiler yapıları sarar, doğal yalıtım ve mekanlar arasında bütünlük yaratır. Tasarım aşamasında kullanıcıları dahil ederek, onların katılımıyla

doğrudan bir çeşitliliğe gitmeyi hedefler. Kullanıcıları birbirleriyle iletişime geçmeye teşvik ederek, bir konu ile ilgili nasıl hareket edebileceklerini belirlemelerini sağlar. Böylelikle, mimarlık piyasasındaki yaygın (ya da hakim) endüstriyel üretime olduğu kadar kendi kendini geliştiren ve kullanıcıların tercihleri doğrultusunda yenilenebilen bir mekan üretme anlayışıyla, süregelen özne-mimari ilişkilerine karşı tavrını da ortaya koymuş olur (Kroll, 1987).

SAR'ın gündeme getirdiği sakinleri (ya da kullanıcıları) tasarım sürecine katılıma teşvik etme fikri birçok farklı örnekle hayata geçirilmiştir. Genel olarak Avrupa topraklarında 60'lı yıllardan bugüne gerçekleşen bu projelerin ortak yanları, sakinlerin istek ve beklentileri doğrultusunda bir çevreye kavuşmalarını amaçladıkları gibi bu çevrelerin de kişileri birey olarak etkilemesidir. Böylelikle zaman içinde bu bireylerin toplumunun kendini sorgulayabilmesi ve çevresiyle ilgili daha fazla fikir sahibi olması amaçlanmıştır (İncedayı, 2002).

Güncel üretim yöntem ve imkanlarının sorgulandığı bir mimari örnek de parazit mimarlık olarak gösterilebilir. Özellikle son yıllarda gündeme gelen kavram, mevcut bir yapıya eklenerek kendini vareden yapılar anlamına gelmektedir. Mevcut bir yapıya yapışmasıyla, bulunduğu yere yeni bir anlam katar, fizikselliğini ve kullanımını değiştirir. Kent dokusu içinde yeniden kullanıma da imkan tanımış olur, yani mekansal geri dönüşümü sağlar. Parazit mimarlık, terkedilmiş mekanlarla dolu kentlerle ilgili geri dönüşüm stratejilerine belki de ışık tutmaktadır.

Rotterdam'daki Las Palmas erken ve çarpıcı bir parazit mimarlık örneği olarak gösterilebilir. 2001 yılında, PARASITE (Prototypes for Advanced Ready-made Amphibious Smallscale Individual Temporary Ecological houses: Gelişmiş hazır-yapım küçük ölçekli tekil geçici amfibi ekolojik ev) sergisinin bir parçası olarak sadece birkaç günde inşa edilmiştir. Sergi binasının asansör shaftının üzerine oturan parazit, yeşil rengi ve formuyla parazit metoforunu güçlendirdiği gibi dikkatleri de çekmeyi amaçlamıştır. Böylece yapıştığı binadaki serginin reklamını yapmış olur (Şekil: 4.13) (McDaniel, 2008).

Şekil 4.13 : Parasite Las Palmas (Korteknie Stuhlmacher Mimarlık, Rotterdam, 2001)

Parazit mimarlığın, kendini var etmek için başka bir yapıdan yararlanması, kendini var etme süreci anlamında çarpıcıdır. Ancak daha da önemlisi, enformel varlığıyla mimarlık ve planlamanın alışlageldik rolüne meydan okuduğu iddia edilebilir.

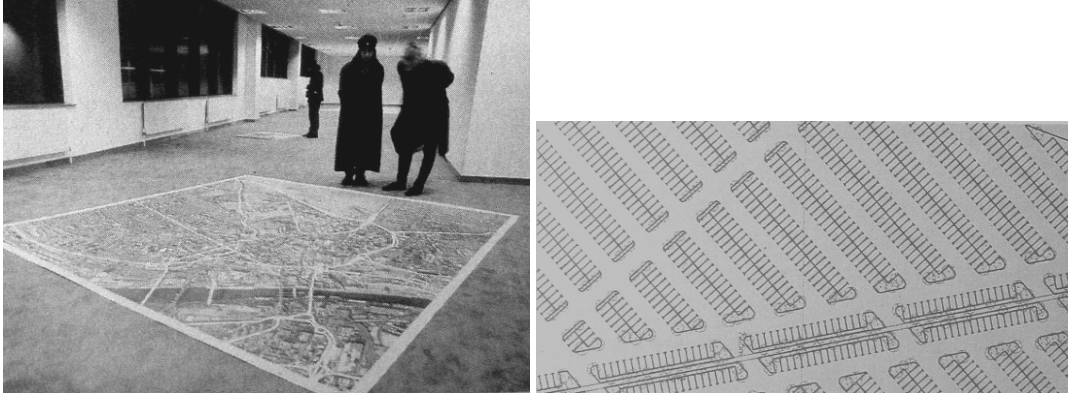
Kentin fiziksel çevresi ve anlamı üzerine dikkat çekmeyi ve düşündürmeyi hedefleyen birçok tasarım ofisi ya da grup, zaman zaman ironik, zaman zaman da abartılı işleriyle kent sakinlerini uyarmış olurlar. İki İngiliz sanatçıdan oluşan Cornford & Cross grubu, Camelot adlı enstelasyonlarında, insanların gündelik hayatlarında varlığını farketmedikleri kamusal yerleri güvenlik çitiyle kapatıyorlar ve amaçlarına ulaşıyorlar; henüz çitler monte edilirken insanların tepkileriyle karşılaşılıyorlar (Şekil: 4.14). Sanatçılar, amaçlarının geç kapitalizmin tüketim kültürünü eleştirmek olduğunu ifade ediyorlar (Conford & Cross, 2001).

Şekil 4.14 : Camelot, enstelasyon. güvenlik çitleri. (1996)

'Park içinde Park' projelerinde, tüketim talebi, arazi kullanımı ve kent planlaması ilişkisi üzerinde duruyorlar. Resmi kaynaklara göre 2025'e kadar artacağı belirtilen İngiltere trafiğine tepki olarak, Newcastle'daki bir parkı otoparka dönüştürme projesi

yapıyorlar. Aslında bir gerçeklik payı taşımayan önerilerinde, amaçları tabii ki, mahalle sakinlerinin yeşil alanlarını kaybetme ihtimalini yaşatarak aslında daha büyük olan problemlerin altını çizmek (Şekil: 4.15) (Cornford & Cross, 2001).

Şekil 4.15 : Cornford & Cross, Park içinde Park Projesi.

Cornford & Cross'la benzer kaygıları taşıyan, çeşitli disiplinlerden bir araya gelen sanatçı, tasarımcı ve mimarlardan oluşan Fat (Fashion Architecture Taste) topluluğu, idealize edilmiş ve mitleştirilmiş kentsel projeler üretmek yerine, 20. yüzyılın ekonomik sosyal ve kentsel problemleri üzerinde durmayı tercih ediyor. Kendi ifadeleriyle, mimari projeleri, otobüs durağı ve reklam panoları gibi göz önündeki kentsel alanları *kendileme* fikri üzerine kuruludur (Fat, 2001).

Mekan üretiminde karşı duruş sergileyen arayışların 60'lı yıllardan 2000'li yıllara dönüşerek devam ettiği bir gerçektir. 90'lı yılların sonu ve 2000'li yıllardaki örnekler arasında toplumsal ve yapısal çevre ile ilgili sorunları binalarla çözmeden önce durup düşünmek gerektiğini savunan yeni mimar kuşağı gösterilebilir. Bu yeni kuşak mimarların, kenar mahalleler için ucuz konut çözümleri önermeleri ve terkedilmiş binaların sağlık merkezlerine dönüştürmeleri göz önünde bulundurularak, işlerinde tasarımdan çok insanlarla ilgilendikleri ifade edilebilir. Üretime geçmek için gerekli finansal kaynakları kendileri buldukları da eklenmelidir (Galilee, 2008).

Kendi evlerini kendileri yapmak zorunda olan insanlara evlerini daha güvenli hale getirmek üzere yardım eden Venezuelalı Urban Think Tank ofisi ve San Diego'da yerleşen ama gezgin olan ortağı Teddy Cruz, aynı zamanda kentin altyapısı ile ilgili problemleri çözmek için on yılı aşkın bir süredir hizmet veriyor. San Diego'da konutlardan artan malzemeleri, güneyde Tijuana'da kullanıyor, bir yandan da San Diego sınırlarında adaletsiz olduğunu düşündüğü planlama yasalarına karşı kampanyalar yürütmeyi de ihmal etmiyor (Şekil: 4.16) (Url-7).

Şekil 4.16 : Cruz'un San Diego'dan topladığı atıklar ile imal edilen proje.

Cruz, konutları peyzaj üzerine atılan birimler olarak ele alınmaması gerektiği savunmaktadır. Konutlara nüfus yoğunluğu ve 'sosyal strüktür'lerle ilgili olarak stratejik ve politik olarak yaklaşmak gerektiğini belirtiyor (Galilee, 2008). Cruz'un düşüncesine paralel başka yaklaşımlar da Avrupa'nın çeşitli kentlerinden birçok mimar tarafından ortaya konmaya devam ediyor. Konut sorununun yanısıra, kamusal alanlarla ilgili ciddi çalışmalar da yapılıyor. Çöküntü bölgelerinde bilgi toplama ve belgeleme yaparak, yeni öneriler geliştiriyorlar, mevcut açık alanlarda yapı olmadan neler yapılabileceği araştırılabilir. Ne var ki mimarlar çoğunlukla, bu tür projelerine ancak yarı zamanlı olarak yoğunlaşabiliyorlar, para kazanmak için ya akademisyenlik kariyerlerine ya da özel ofislerine bağımlılar (Galilee, 2008).

Kuşkusuz bahsedilen örneklerin her birinde mevcut toplumsal problemler farklı tanımlanmış, dolayısıyla da önerilen çözümler, ya da bu problemlere verilen tepkiler farklıdır. Yukarıda bahsedilen örneklerin ortak noktası, özne ile nesne arasındaki ilişkiye yeni boyutlar katmaya çalışmaktır. Her örnekte mimarlar ve tasarımcılar, insanların yaşadıkları mekanla ilgili daha fazla söz sahibi olması için emek vermektedirler.

5. SONUÇ

Egemen ideolojinin fiziksel çevre üretimi üzerindeki etkisinin gözüktüğünden çok daha kapsamlı olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Birçok farklı şekilde tanımlanabilecek farklı egemen ideolojilerin etkileri de farklı olabilir. Ancak, çalışma çerçevesindeki örneklerde görülüşü gibi, fiziksel çevrenin toplumu düzenlemesi ve egemeni yaşatan toplumun düzenlediğı fiziksel çevre prensipte birbirini var etmektedir.

Fiziksel çevrede ideolojinin varlığı 20. yüzyılın başlarındaki örneklerde mesaj kaygısı taşıyan, nispeten daha keskin ideolojilerin ürünüyken, her türlü üretimin hızlandığı günümüzde, uluslararası sermayenin ve küresel hareketliliğın etkisi altındadır. Egemen ideoloji, birbirini tekrar eden ve sorgulanmadan üretilen konutların plan tiplerinde kendini gösterebildiğı ve yaşayanları kendine göre düzenleyebildiğı gibi, mekan üretiminin kurallarını belirleyen, mimarlar ve mekan üretiminde katkısı olan herkesi kendi düzeni içinde üretim yapmaya zorlamasıyla, çok kapsamlı bir varlık göstermektedir. Bu kapsamlı doğası, üzerinde çalışmayı zorlaştırırsa da, aslında çok farklı çalışma konularına da gebe olarak kabul edilebilir; Egemen ideolojinin tanımı zaman içinde değıştikçe fiziksel mekanlardaki karşılığı ne olmuştur?; Bugünkü fiziksel çevrede birey hangi ideolojilerin kuşatması altındadır?; Politik çarpışmaların mekanı kamusal alanların geç kapitalizm etkisi altında değışmesi bu çarpışmaları ortadan kaldırmakta mıdır?...vb.

Egemen ideoloji ve doğası anlaşıldıktan sonra, ona karşı duran farklı direnç örneklerini, gündelik hayat pratikleri içerindekilerden daha kapsamlı ve örgütlü olanlara kadar mekanla nasıl bir ilişki kurduklarını anlamak, meslek olarak başka toplumsal süreçlerden kendini ayırma eğilimi gösteren mimarlık için hayati öneme sahiptir. Çünkü direncin farklı türleri ve örnekleri, mekan üretimi ile ilgili çok sayıda ipucu içermektedir. Öncelikle, mimarlık bir meslek olarak kendini tanımladıktan sonra, mekan üretiminde kendine atfettiğı rol, kullanıcılar ve kullanılan, yani öznel ve nesnel arasındaki ilişkide bazı sorunlara yol açmaktadır. Buna karşı, kullanıcıların katılımıyla gerçekleştirilen projelerin çok daha farklı sonuçlar verdiğı gerçeğı tartışılmazdır. Artık malzemelerle ekonomik durumu uygun olmayanlara

hizmet vermek ve parazit mimarlık gibi örnekler, egemen piyasa koşullarının tanımladığının dışına çıkarak başka üretim yöntemlerinin mümkün olduğuna işaret etmektedir.

Belki de mimarlığın sosyal sorumluluğu ile ilgili düşünürken, Durumcular ve Lucien Kroll gibi figürlerin dile getirdiği gibi, mimarların kendilerini mimar olarak görmekten vazgeçmesi ve içinde bulunulan toplumun birer bireyi olarak sorumlu olmak ve üretim halinde bulunmak daha doğrudur. Buradaki önemli nokta, problemlerin ve karşı çıkılanların net olarak tanımlanmasıdır.

Büyük bir ihtimalle disiplinlerinin gereği olarak mekana farklı anlamlar yükleyebilme halinde olmalarıyla eleştirel coğrafyacılara, mekan ve toplumsal yapı arasındaki farklı ilişkileri de kavramsallaştırma çabalarında yardımcı olmuştur. Mimar ve plancıların bu çalışmalar ile daha yakından ilgilenmeleri, birçok başka kapılar açabilir. Mekan üreten mimarın ve plancının rollerini sürekli sorgulamaları ve kullanıcı ile ortaya koydukları ürün, yani özne ile nesne arasındaki ilişkinin ne kadar farkında oldukları sürekli sorgulanmalıdır.

Çalışma çerçevesinde ele alınan konular arasında, ideoloji ve mekan ilişkisiyle ilgili oldukça geniş bir yelpazeye değinilmeye çalışılmıştır. Bu çabaya rağmen çeşitli sebeplerle değinilmeyen konular arasında, özellikle son yirmi yılda gündeme gelen enformasyon ve iletişim teknolojileri ile gündeme gelen yeni mekansallıklar sayılabilir. Toplumla ilgili her konunun sızdığı sibermekanlarda artık bireyler gibi kentler de vardır ve oluşan iletişim ağlarıyla ilgili yepyeni sorular gündeme gelmiştir. Ancak bunun başlı başına başka bir uzmanlık alanı olduğu belirtilmelidir.

İdeoloji kavramı ve fiziksel çevredeki varlığı üzerinden birçok verimli çalışma konusuna ulaşılabileceği açıktır. Çalışma çerçevesinde değilen ve değinilmeyen birçok başlık saymak mümkündür: siyasi ideolojilerin fiziksel çevrede ne şekilde egemenlik hali sağlamaya çalıştığı; mimarlık-kent-birey ilişkisinin özne-nesne ilişkisi anlamında ne şekilde olduğu; ütopyaların fiziksellikleri ve ürünü oldukları ideolojilerin nasıl fizikselleştirilme çabasında bulunduğu, üretilmiş mekanların güç ilişkilerini ne şekilde maskeleydiği ya da ortaya çıkardığı; bu mekanların güç ilişkilerinin bir uzantısı olarak cinsiyet, ırk ile bağlantısı...vb. Direnç başlığı altında ise şu konular akla gelmektedir: Egemen ideolojinin fiziksel mekanda varlığı ile direncin varlığının karşılaştırılması; mimarlık disiplini içinde direnç kavramının

karşılığının ne olabileceği; özne-nesne ilişkisi olarak ele alındığında direncin mekanda nasıl kendini var ettiği...vb. Bu konular ile ilgili çalışmaların mimarlık alanı içerisindeki önemi, özellikle bugünkü koşullar içerisinde mücadele verenler ve vermeye çalışanlar için son derece aydınlatıcı olacağı ifade edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Akay, A., Bilgin, İ., Koçak, O., Savaşır, İ.,** 1992. Çelişki ve Fark: Modernizm ve Postmodernizm Üzerine Söyleşi, *Defter*, 18, Ocak-Haziran, 82-99, Metis.
- Akcan, E.** 2005. Ambiguities of Transperancy and Privacy in Seyfi Arkan's Houses For the Turkish Republic, *METU JFA*, 2005/2, 25-49.
- Arendt, H.**, 2006. Between Past and Future, Penguin Books, Londra.
- Altın, S.**, 2005. Fransız Devrimi'nin Getirdiklerine Kısa Bir Bakış, *Arredamento Mimarlık*, Nisan, 93-99, Boyut Yayın Grubu.
- Althusser, L.**, 2003. İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, Çev.: Tümertekin, A., İthaki, İstanbul.
- Arıtan, Ö.**, 2005. Erken Cumhuriyet Döneminde Sümerbank Yerleşkeleri, *Arredamento Mimarlık*, Ocak, 102-109, Boyut Yayın Grubu.
- Arıtan, Ö.**, 2006. Sosyalist Modernleşme, Sovyet Sanayi Yerleşimleri, *Arredamento Mimarlık*, Kasım, 120-127, Boyut Yayın Grubu.
- Aydınlı, S.**, 1996. Türkiye'de Mimarlık ve İdeoloji: Ontolojik Sorgulama, *Sempozyum: İdeoloji, Erk ve Mimarlık* içinde, 24-32, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Atayurt, U., Genç, F.**, 2008. Küresel Eylem Günlüğü, *Bant*, Eylül, 48, 36-51, Mobi Medya Yayıncılık Ltd.
- Barrett, M.**, 2004. Marx'tan Foucault'ya İdeoloji, Çev.: Fethi, A., Doruk Yayıncılık, Ankara.
- Bataille, G.**, 2001. Architecture, *Rethinking Architecture* içinde, Ed. Leach, N., Routledge, London, New York.
- Bauman, Z.**, 2003. Yasa Koyucular ile Yorumcular, Çev.: Atakay, K., Metis, İstanbul.
- Berman, M.**, 2006. Katı Olan Her şey Buharlaşıyor, Çev.: Altuğ, Ü., Peker, B., İletişim, İstanbul.
- Bilgin, İ.**, 2006. Kent Üretimini ve Kamu Yaşamının Örgütlenmesinde Güncel Eğilimler, *Toplum ve Bilim*, 105, 166-175, Birikim Yayıncılık.
- Borden, I.**, 2001. Another Pavement, Another Beach: Skateboarding and the Performative Critique of Architecture, *The Unknown City, Contesting Architecture and Social Space* içinde, ed. Borden, I., Kerr, J., Rendell, J., Pivaro, A., the MIT Press, Cambridge-London.
- Borden, I., Rendell, J., Kerr, J., Pivaro, A.**, 2001. Things, Flows, Filters, Tactics, *The Inknown City, Contesting Architecture and Social Space* içinde, ed. Borden, I., Kerr, J., Rendell, J., Pivaro, A., the MIT Press, Cambridge-London.
- Bosma, K., van Hoogstraten, D., Vos, M.**, 2001. Housing for the Millions, Joohn Habraken and the SAR, Nai Publishers, Rotterdam.
- Bumin, K.**, 1998. Deomokrasi Arayışında Kent, İz Yayıncılık, İstanbul.

- Conford & Cross**, 2001. Live Adventures, *The Unknown City, Contesting Architecture and Social Space* ed. Borden, I., Kerr, J., Rendell, J., Pivaro, A., the MIT Press, Cambridge-London..
- De Certeau, M.**, 2008. Gündelik Hayatın Keşfi - 1, Çev.: Özcan, L.A., Dost, Ankara.
- Dostoğlu, N.T.**, 2001. Ütopya, Kent ve Mimarlık Üzerine Düşünceler, *Arredamento Mimarlık*, Mayıs, 73-76, Boyut Yayın Grubu.
- Eagleton, T.**, 2005. İdeoloji Giriş, Çev.: Özcan, M., Ayrıntı, İstanbul.
- Erdem, E.**, 2005. Tarihte Ütopya ve Mimarlık İlişkisi, *Mimar-ist*, 2005/4, 78-83.
- Ertekin, H.**, 1980. Mimarlık ve Ütopya: Kapitalist Gelişme ve Tasarım, *Mimarlık*, 80/1: 6-9, Mimarlık ve Ütopya II, *Mimarlık*, 81/1: 12-15, Mimarlık ve Ütopya III, *Mimarlık*, 81/2: 9-11, Mimarlık ve Ütopya IV, *Mimarlık*, 81/3: 11-15.
- Featherstone, M.**, 2005. *Consume Culture & Postmodernism*, Sage Pub., Londra.
- Fat**, 2001. It's not Unusual: Projects and Tactics, *The Unknown City, Contesting Architecture and Social Space* içinde, ed. Borden, I., Kerr, J., Rendell, J., Pivaro, A., the MIT Press, Cambridge-London.
- Foucault, M.**, 2001. Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias, Panopticism & Space Knowledge and Power, *Rethinking Architecture*, Ed. Leach, N., Routledge, London-New York.
- Foucault, M.**, 2005. Özne ve İktidar, Çev.: Ergüden, I. & Akınhay, O., Ayrıntı, İstanbul.
- Galilee, B.**, 2008. Toplumunu Değiştirmek İstiyorsan Bir Şey İnşa Etme, Çev.: Cansever, M., *Icon (Türkiye)*, Kasım, s.58-66, Om Medya.
- Ganz, N.**, 2007. Graffiti Woman, Thames & Hudson, London.
- Guess, R.**, 2007. Kamusal Şeyler, Özel Şeyler, Çev.: Koçak, G., Yapı Kredi, İstanbul.
- Gülşen, A.**, 1996. Fransa'dan Güç Mimarisine İki Örnek: Louvre Piramidi ile La Grande Arche, *Sempozyum: İdeoloji, Erk ve Mimarlık*, 130-134, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Giddens, A.**, 1998. Modernliğin Sonuçları, Çev. E. Kuşdil, Ayrıntı, İstanbul.
- Harvey, D.**, 1973. Social Justice and the City, Edward Arnold Publishers, London.
- Harvey, D.**, 2006. Postmodernliğin Durumu, Çev.: Savran, S., Metis, İstanbul.
- Hirst, P. Q.**, 2005. Space and Power: Politics, War and Architecture, Polity Press, Cambridge.
- Işık, O.**, 1994. Mekanın Politikleşmesi, Politikanın Mekansallaşması, *Toplum ve Bilim*, 64-65, 7-39, Birikim Yayıncılık..
- İncedayı, D.**, 2002. Mimari Tasarım Sürecinde Katılımcı Yaklaşım – Demokrasi Kültüründe Mesleki Boyutun İrdelenmesi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- İnceoğlu, A.**, 1996. Totaliter Mimarlık ve Mekan, *Sempozyum: İdeoloji, Erk ve Mimarlık*, 152-161, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Jameson, F.**, 1996. Zarflar ve Kovuklar: Post-sivil Toplumun Mekanı, *Mimarlık*, 271, Eylül, 16-19, T.M.M.O.B.
- Jameson, F.**, 2005. Modernizm İdeolojisi, Edebiyat Yazıları, Çev.: Atakay, K., Birkan, T., Metis, İstanbul.
- Johnson, N.C.**, 2002. Mapping Monuments: The Shaping of Public Space and Cultural Identities, *Visual Communication*, 1(3), 293-298, SAGE Pub., London.

- Kahraman, H.B., Keyman, E.F., Sarıbey, A.Y.**, 1999. Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- Kalaycı, H.**, 1998. Bayrak, Milliyetçilik, Kutsallık ve Postmodern Durum, *Birikim*, 105-106, 159-169.
- Kiper, P.**, 2006. Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel – Kültürel Değerlerinin Korunması, Türkiye – Bodrum Örneği, Sosyal Araştırmalar Vakfı (SAV), İstanbul.
- Koçak, O.**, 1992. Modernizm ve Postmodernizm, *Defter*, 18, Ocak-Haziran, 7-16, Metis.
- Kojeve, A.**, 2004. Otorite Kavramı, Çev.: Erşen, M., Bağlam, İstanbul.
- Kroll, L.**, 1987. An Architecture of Complexity, (İngilizce'ye) Çev.: Jones P.B., MIT Press, Cambridge.
- Leguin, U. K.**, 1990. Mülksüzler, Çev.: Mollamustafaoğlu, L., Metis, İstanbul.
- Levinson, S.**, 2003. Written in Stone: Public Monuments in Changing Societies, Duke University Press, Durham (A.B.D.).
- Ligtelijni, V.**, 1999. Aldo Van Eyck, Works, İngilizce'ye çeviri: Ball, G., Joseph, V.J., THOTH Publishers, Amsterdam.
- Mardin, Ş.**, 2007. İdeoloji, İletişim, İstanbul.
- McCreery, S.**, 2001. The Claremont Road Situation, *The Unknown City, Contesting Architecture and Social Space*, içinde, ed. Borden, I., Kerr, J., Rendell, J., Pivaro, A., the MIT Press, Cambridge-London.
- Michalski, S.**, 1998. *Public Monuments: Art in Political Bondage 1870-1997*, Reaktion Books Ltd., Londra.
- McDaniel, C.**, 2008. Strategic Intervension: Parasitic Architecture, Master of Architecture Thesis, University of Cincinnati. (URL: http://www.ohiolink.edu/etd/send-pdf.cgi/McDaniel%20Charles%20N.pdf?acc_num=ucin1212011864,10.07.2009)
- Osborne, B.S.**, 2001. Landscapes, Memor, Monumentsy and Commemoration: Putting Identity in Its Place, *Ethnocultural, Racial, Religious, and Linguistic Diversity and Identity Seminar*, Ontario.
- Pile, S.**, 1997. Introduction: Opposition, Political Identities and Spaces of Resistance, *Geographies of Resistance*, ed. Pile, S.& Keith, M., Routledge, London.
- Pile, S.**, 2001. The Un(known) City... or, an Urban of What Lies Buried below the Surface, *The Unknown City, Contesting Architecture and Social Space* içinde, ed. Borden, I., Kerr, J., Rendell, J., Pivaro, A., the MIT Press, Cambridge-London.
- Polat, M., Omay Polat, E.**, 2003. Mimarlık, İdeoloji ve Rekonstrüksiyon: İki Sarayın Hikayesi, *Arredamento Mimarlık*, Aralık, 92-99, Boyut Yayın Grubu.
- Routledge, P.**, 1997. A Spatiality of Resistances, Theory and Practice in Nepal's Revolution of 1990, *Geographies of Resistance* içinde, ed. Pile, S., Keith, M., Routledge, London - New York.
- Sandler, S.**, 1999. The Situationist City, The MIT Press, Cambridge.
- Sargın, G.A.**, 2002. Kamu, Kent ve Politika, *Ankara'nın Kamusal Yüzleri*, ed. Sargın G.A., İletişim, İstanbul.
- Sargın, G.A.**, 2004. Sapkın ve Sapkınlık: Kentsel Pratiklerin Sıradan Aktörleri-Eylemleri, *Arredamento Mimarlık*, Ekim, 53-56, Boyut Yayın Grubu.
- Sennett, R.**, 1999. Gözün Vicdanı, Çev.: Sertabiboğlu, S., Kurultay, C., Ayrıntı, İstanbul.

- Sennett, R.**, 2005. Otorite, Çev.: Durand, K., Ayrıntı, İstanbul.
- Sharp, J.P., Routledge, P., Philo, C., Paddison, R., 2000.** Entaglements of Power: Geographies of Domination / Resistance, *Entaglements of Power* içinde, ed. Sharp, J.P., Routledge, P., Philo, C., Paddison, R., Routledge, London.
- Soja, E.W.** 2004, Postmetropolis, Blackwell Pub., Oxford.
- Tanyeli, U.** 1989. Mimarlıkta İdeolojik Amentü, *Mimarlık*, Sayı 89/4, 78-81.
- Tanyeli, U.**, 2007. Mimarlığın Aktörleri Türkiye 1900-2000, Garanti Galeri, İstanbul.
- Tekeli, İ.**, 1998. Mimarlık ve Politika, Mimarlık Ne Tür Bir İktidar Talebi İçeriyor?, *Arredemento Mimarlık*, Temmuz, Boyut Yayın Grubu.
- Tonkiss, F.**, 2005. Space the City and the Social Theory, Polity Press, Cambridge.
- Url-1** <<http://www.goskateboardingday.org/events.asp>>, alındığı tarih 02.08.2009.
- Url-2** <<http://weburbanist.com/2007/07/19/banksy-paradox-unofficial-guide-to-the-worlds-most-infamous-urban-guerilla-street-artist/>>, alındığı tarih 20.07.2009
- Url-3** <www.banksy.co.uk>, alındığı tarih 20.07.2009.
- Url-4** <<http://libcom.org/library/ml1-anti-road-aufheben>>, alındığı tarih 20.07.2009.
- Url-5** <<http://istanbul.indymedia.org/news/2007/10/214895.php>>, alındığı tarih 15.08.2009.
- Url-6** <<http://www.indymedia.ie/article/78192>>, alındığı tarih 15.08.2009.
- Url-7** <<http://www.informalism.net/2008/11/estudio-teddy-cruz-manufactured-sites.html>>, alındığı tarih 19.08.2009.
- Wigley, M.**, 2001. Paper, Scissors, Blur, *The Activist Drawing, Retracing Situationist Architectures from Constant's New Babylon to Beyond* içinde, ed. De Zegher, K., Wigley, M., The Drawing Center, New York.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Berna GÖL

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul, 1982

Adres: Beyoğlu, İstanbul

Lisans Üniversitesi: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Lise: Üsküdar Amerikan Lisesi

Dereceler:

Küçükçekmece Kent Merkezi Tasarım Yarışması, 2. Ödül (2008, Ekip başı: Özgür Bingöl)

Dışişleri Bakanlığı Kongre Merkezi Binası Mimari Proje Yarışması, 3.Mansiyon (2008, Ekip başı: Özgür Bingöl)

Yozgat Belediye Başkanlığı Ticaret, Kültür ve Sanat Merkezi Ulusal Mimari Proje Yarışması, Satın Alma (2008, Ekip başı: Özgür Bingöl)

Adana Ziyapaşa Mahallesi Kentsel Tasarım Yarışması, Satınalma (2008, Ekip başı: Özgür Bingöl)

Başakşehir Kent Merkezi , Ulusal Kentsel Tasarım Proje Yarışması, 1.Mansiyon (2007, Ekip başı: Özgür Bingöl)

Balıkesir Çamlık Tepesi Kenstsel Proje Yarışması, İkincilik ödülü (2006, Ali Muslubaş)

